

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK BİLİM DALI

**YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN CEZAEVLERİNİN
ALOIS RIEGL'İN DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE
ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
CEVRİYE SEDA ALEVDAĞ

İSTANBUL, 2023

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK BİLİM DALI

**YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN CEZAEVLERİNİN
ALOIS RIEGL'İN DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE
ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

CEVRIYE SEDA ALEVDAĞ

2120012010

Orcid No: 0009-0001-9009-3428

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Bilgen DÜNDAR

İSTANBUL, 2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN CEZAEVLERİNİN ALOIS RIEGL’İN DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ”** başlıklı bu çalışmamın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 20/09/2023

Cevriye Seda ALEVDAĞ

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

20.../09/2023

Enstitümüz *Mimarlık* Anabilim Dalı *Mimarlık* Programı Yüksek Lisans öğrencilerinden **2120012010** numaralı *Cevriye Seda ALEVDAĞ*'ın "Beykent Üniversitesi Eğitim-Öğretim Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak Enstitümüze teslim ettiği "*Yeniden İşlevlendirilen Cezaevlerinin ALOIS RIEGL'in Değerler Çerçevesinde Analizi*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 06/06/2023 tarih ve 2023/23 sayılı toplantısında seçilen ve On-line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile Microsoft Teams programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "*OYBİRLİĞİ*" ile "*KABUL*" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Bi*** DÜ***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Ga*** Ka*** HE***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Um*** De*** TU***
(İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu)

Adı ve Soyadı : Cevriye Seda ALEVDAĞ
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Bilgen DÜNDAR
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2023
Alanı : Mimarlık
Anahtar Kelimeler : Koruma, Değerler Teorisi, Alois Riegl, Yeniden İşlevlendirme, Cezaevi Yapıları

ÖZ

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN CEZAEVLERİNİN ALOIS RIEGL’İN DEĞERLER TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Farklı modernite tartışmalarının gerçekleştiği yüzyıl dönümü Viyana’ında sanat tarihçisi olan Alois Riegl, 1903 tarihli “Modern Anıt Kültü” metni ile koruma çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmuştur. Modernitenin Aydınlanma’nın getirmiş olduğu rasyonalite temelinde bir sistem oluşturma anlayışı ile modernleşme sürecini tüm karmaşıklığı ve çelişkileri ile kabul etme anlayışı arasında salınması durumu, Riegl’in koruma alanındaki yaklaşımını etkilemiş görünmektedir. Riegl modernitenin kendi doğasında bulunan bu ikili anlayışı uzlaştırma yoluna gitmiştir. Hiçbir tekil örneği dışarıda bırakmayan bir değerler sistemi kurmuştur. Riegl’in yaşadığı 19. yüzyılda oluşmaya başlayan koruma kuramında parça parça bulunan değer anlayışını teorik bir bütünlük içinde sunarak koruma çalışmalarına yeni bir kanal açmıştır. Özellikle 1970’lere kadar, bir araya gelemeyen ikilikler ve dönemleştirmeler üzerinden kurulan sanat tarihi anlayışını, çok erken bir dönemde aşmıştır. Eski/yeni; ileri/geri, modern/geleneksel, vb. dikotomileri sorgulayarak bu kavramların aralarında dolaşmıştır. Bu sebeple de Riegl’in oluşturduğu “değerler teorisi” koruma alanındaki çalışmalarda bugün de etkisini göstermektedir.

Bu çalışmada Riegl’in değerler teorisi çerçevesinde Türkiye’de yeniden işlevlendirilen cezaevi yapıları analiz edilmiştir. Türkiye’de şu anda kullanılmayan 380 cezaevi yapısının atıl durumda bulunuyor olması ve bu yapıların ileride yeniden işlevlendirilerek bulundukları bölgeye katkıda bulunabilme potansiyelleri sebebi ile cezaevleri olay çalışma olarak seçilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’den seçilen farklı

ölçeklerdeki cezaevlerinde Riegl'in değerler teorisi çerçevesinde hangi değerlerin ön plana çıkarak yeniden işlevlendirme ve koruma süreçlerinin gerçekleştiğinin analizi yapılmıştır. İncelenen örneklerde Riegl'in değerlerinden anımsatma değerinin ön plana çıktığını fakat bir yapının koruma sürecinde diğer değerlerin de devreye sokulması gerekliliği sonucuna varılmıştır. Atıl durumda olan hapishane yapılarının ileride gerçekleştirilecek koruma süreçlerinde hem yapıların toplumsal bellekteki yeri hem de fiziksel yapılarının devamlılığı açısından önemli olacak değerler teorisinin göz önünde bulundurulması önerilmiştir.

Name and Surname : Cevriye Seda ALEVDAĞ
Advisor : Assist. Prof. Bilgen DÜNDAR
Type and Date : Master's Thesis, 2023
Area : Architecture
Key Words : Conservation, Values Theory, Alois Riegl,
Refunctionalization, Prisons

ABSTRACT

ANALYSIS OF RE-FUNCTIONALIZED PRISONS WITHIN THE FRAMEWORK OF ALOIS RIEGL'S VALUES

Alois Riegl, an art historian at the turn-of-the-century Vienna, where different debates on modernity were taking place, made an important contribution to conservation studies with his 1903 text "The Cult of the Modern Monument". The oscillation of modernity between the understanding of creating a system on the basis of rationality brought by the Enlightenment and the understanding of accepting the modernization process with all its complexity and contradictions seems to have influenced Riegl's approach in the field of conservation. Riegl has tried to reconcile this dual understanding inherent in modernity. He established a system of values that does not exclude any singular example. Riegl opened a new channel for conservation studies by presenting the understanding of value, which was fragmented in the conservation theory that began to form in the 19th century, in a theoretical unity. Especially until the 1970s, he overcame the understanding of art history based on dichotomies and periodization that could not come together at a very early stage. He questioned dichotomies such as old/new, forward/backward, modern/traditional, etc. and travelled between these concepts. For this reason, Riegl's "theory of values" is still influential in conservation studies today. This study analyses the re-functionalized prison buildings in Turkey within the framework of Riegl's value theory. Prisons were selected as case studies due to the fact that there are currently 378 unused prison buildings in Turkey and these buildings have the potential to contribute to the region, they are located in by being re-functionalized in the future. In this study, it was

analyzed which values were brought to the forefront within the framework of Riegl's theory of values in prisons of different scales selected from Turkey, and the processes of re-functioning and conservation were analyzed. In the analyzed examples, it has been concluded that Riegl's commemorative value comes to the forefront, but other values should also be activated in the conservation process of a building. It is suggested that the theory of values, which will be important in terms of both the place of buildings in social memory and the continuity of their physical structures, should be taken into consideration in the future conservation processes of abandoned prison buildings.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	vi
SÖZLÜK.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KORUMA KAVRAMI VE DEĞERLER TEORİSİ

1. KORUMA KAVRAMI.....	4
2. ALOIS RIEGL VE MODERN ANIT KÜLTÜ	10
2.1. 19. Yüzyılda Farklı Koruma Anlayışları.....	11
2.2. Yüzyıl Dönümü Sanat Tarihi Ortamı- Viyana	13
2.3. Alois Riegl'in Koruma Kavramına Bakışı.....	15
2.4. “Modern Anıt Kültü” ve “Kesışen Değerler Sistemi”	18
3. KORUMA VE DEĞERLER TEORİSİ İLİŞKİSİ.....	27
3.1. Atina Şartı (1933).....	28
3.2. Venedik Tüzüğü (1964)	29
3.3. Burra Tüzüğü (1981).....	31

İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

1. YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMI	33
2. TARİHİ YAPILARDA YENİDEN İŞLEVLENDİRME	34
3. YENİDEN İŞLEVLENDİRME SEBEPLERİ.....	38
3.1. Sosyo-Kültürel Sebepler	38
3.2. Ekonomik Sebepler	39
3.3. Çevresel Sebepler.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLER KAVRAMI IŞIĞINDA CEZAEVLERİ

1. TÜRKİYE’DE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN CEZAEVLERİNİN

DEĞERLENDİRİLMESİ	41
1.1. Yeniden İşlevlendirilen Cezaevleri	42
1.1.1. Yedikule Zindanları	43
1.1.2. Sinop Kalesi Cezaevi	48
1.1.3. Fransız Hapishanesi	52
1.1.4. Eski Datça Cezaevi	55
1.1.5. İngiliz Karakolu	58
1.1.6. Sultanahmet Cezaevi	63
1.1.7. Ulucanlar Cezaevi	66
1.1.8. Eski Şile Cezaevi	70
1.1.9. Gaziantep İslâhiye Cezaevi	73
1.1.10. Muş Bulanık Cezaevi	76
1.2. Değerler Teorisi Açısından Cezaevi Yapılarının Değerlendirilmesi	79
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	84

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo.1. Alois Riegl Değerler Tablosu	27
Tablo 2. İşlevlendirilen Yapıların Sürdürülebilirlik Süreçler	33
Tablo 3. Yeniden İşlevlendirilen Cezaevleri ve Değerler tablosu	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Yedikule Zindanları Uydu Görüntüsü	43
Şekil 2. Yedikule Zindanları.....	44
Şekil 3. Yedikule Zindanları / Genç Osman'ın İdam Edildiği Oda.....	45
Şekil 4. Yedikule Zindanları / Bayrak Kulesi.....	46
Şekil 5. Yedikule Zindanları / Kanlı Kuyu	46
Şekil 6. Yedikule Zindanları / Altın Kapı.....	47
Şekil 7. Sinop Cezaevi.....	48
Şekil 8. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Koğuşların Dış Cepheden Görünüşü (2020) ..	49
Şekil 9. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Koğuşların Dış Cepheden Görünüşü (2020) ..	50
Şekil 10. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Müzesi Koğuşların Görünüşü	51
Şekil 11. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Müzesi Koğuşların İç Mekân Görünüşü	51
Şekil 12. Fransız Hapishanesi Konum.....	52
Şekil 13. Fransız Hapishanesi Avlu.....	53
Şekil 14. Fransız Hapishanesi Dış Cephe	53
Şekil 15. Fransız Hapishanesi Dış Cephe	54
Şekil 16. Fransız Hapishanesi Hücre Kapıları.....	54
Şekil 17. Fransız Hapishanesi Hücreler.....	55
Şekil 18. Datça Cezaevi Lokasyon	56
Şekil 19. Eski Datça Cezaevi Restorasyon Öncesi.....	57
Şekil 20. Eski Datça Cezaevi Restorasyon Sonrası	57
Şekil 21. Demokrasi Müzesi Kütüphanesi	58
Şekil 22. İngiliz Karakolu Uydu Görüntüsü	59
Şekil 23. İngiliz Karakolu Dış Cephe	60
Şekil 24. İngiliz Karakolu Avlu.....	61
Şekil 25. 2. Kattaki Cumbalı Yemek Salonu.....	61
Şekil 26. İngiliz Karakolu/ Giriş Kat Yemek Salonu	62
Şekil 27. İngiliz Karakolu/ İç Mekân Giriş	62
Şekil 28. Sultanahmet Yarımadası.....	63
Şekil 29. Eski Sultanahmet Cezaevi Eski ve Yeni Dış Cephe Görüntüsü.....	65
Şekil 30. Four Seasons Çağdaş Ekler Kapsamında Çelik Çatı.....	66

Şekil 31. Ulucanlar Cezaevi Konum	67
Şekil 32. Ulucanlar / Restorasyon Öncesi	69
Şekil 33. Ulucanlar / Restorasyon Sonrası	69
Şekil 34. Ulucanlar / 9. ve 10. Koğuş	70
Şekil 35. Şile Cezaevi	71
Şekil 36. Şile Cezaevi Dış Cephe	71
Şekil 37. Şile Cezaevi İç Cephe	72
Şekil 38. Şile Cezaevi Dış Cephe Görünüş	72
Şekil 39. Şile Cezaevi İç Mekan	73
Şekil 40. İslahiye Cezaevi Konum	74
Şekil 41. İslâhiye Cezaevi Geçmiş ve Günümüz	74
Şekil 42. İslahiye Cezaevi Hafıza Koruma Odası	75
Şekil 43. İslahiye Sabiha – Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesi	75
Şekil 44. İslahiye Sabiha – Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesi	76
Şekil 45. Bulanık Cezaevi Konumu	77
Şekil 46. Bulanık Cezaevi Ön Cephe Restorasyon Öncesi	78
Şekil 47. Bulanık Cezaevi Ön Cephe Restorasyon Sonrası	78
Şekil 48. Muş Bulanık Cezaevi İç Mekân Tavan ve Yer Döşemesi	79

KISALTMALAR

Bkz	: Bakınız
Dr	: Doktor
E.T	: Erişim Tarihi
G.M	: Genel M¼d¼rl¼ę¼
ICOMOS	: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)
SPAB	: Society for the Protection of Ancient Buildings
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve K¼lt¼r Kurumu (United Nations Scientific and Cultural Organization)
vb.	: Ve Bunlar Gibi
WBDG	: Whole Building Design Guide
yy	: Y¼zyıl

SÖZLÜK

Antik: Tarihî veya eski dönemlere ait olan nesneleri veya sanat eserleri.

Empirizm: Bilginin ve bilimsel bilginin yalnızca deney ve duyular yoluyla elde edilebileceğini ve insan bilgisinin bu deneyimlere dayandığını savunan bir felsefi görüş

Kült: Belirli bir zamanda aşırı ilgi gören.

Pozitivizm: Bilimsel gözlem ve deneylere dayalı olarak elde edilebilen somut gerçekleri ve olguları incelemeyi ve anlamayı vurgulayan bir felsefi ve bilimsel yaklaşım.

Rasyonalite: Düşünce, davranış veya karar verme süreçlerinde mantığa, akla ve mantıklı düşünmeye dayalı olma durumu.

GİRİŞ

Yüzyıl dönümü merkez Avrupası, 19. yüzyıl boyunca yoğun olarak gerçekleşen modernite tartışmalarının sonuçlarının somut olarak karşılık bulduğu bir coğrafyadır. Modernleşme sürecinin toplumsal yapıların tümünde getirmiş olduğu değişim, her alanda tartışılmaya devam etmiş ve farklı modernite tavırlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern kavramının 19. yüzyılda edinmiş olduğu “anlık ve geçici olma” anlamı yeninin aranması noktasında 20. yüzyılın başlarında da itici bir güç olmuştur. Marshall Berman 19. yüzyılda gerçekleşen modernite tartışmalarının 20. yüzyıldakilere kıyasla daha kompleks, daha kapsayıcı ve çok katmanlı olduğundan bahseder. Bunun da modernin kendi doğasında bulunan ikili yapısından kaynaklandığını ima eder. Berman’ın “paradoksal birlik” olarak tanımladığı bu ikili yapı, modernitenin “modern dünyaya yeni düzen, strüktür verme arzusu” ile “zamanı geçici, mekânı kısa süreli gören ve nedenselliğin yerini rastlantısal ve keyfi olanın aldığı anlayış” arasında salınmasıdır.

Aydınlanma (*The Enlightenment*) düşüncesinin getirmiş olduğu rasyonalite temelli bir sistem kurma anlayışı ile modernleşme sürecinin getirmiş olduğu karmaşıklık ve çelişkiyi olduğu gibi kabul etme anlayışı ve yeniyi bu çerçevede üretme arayışları yüzyıl dönümü Viyanası’nda da karşımıza çıkmaktadır. Avusturyalı sanat tarihçisi olan Alois Riegl (1858-1905) modernitenin bu birbirine zıt ikili yapısının düşüncelerini belirlediği önemli bir figür olarak karşımıza çıkar. Riegl 1903 yılında kaleme aldığı “Modern Anıt Kültü – Doğası ve Kökeni” metninde tarihi anıtların korunması, değerlerinin belirlenmesi noktasında koruma tartışmalarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Anıt kavramına modern ön ekini getirmesi bile aslında Riegl’nin değer kavramının sadece eski nesnelere ya da yapılara atfedilemeyeceğini göstermesi açısından önemlidir. Modern kavramının kendi bünyesinde barındırdığı eski-yeni zıtlığına da ara değerlerle cevap veriyor olması, rasyonalite anlayışının yanında modernitenin daha esnek, daha kapsayıcı ve karmaşıklığı kabul edip indirgeyici olmayan yapısının koruma çalışmalarına da entegre edilmesini sağlamıştır. Üzerinden yüzyıldan fazla süre geçmesine rağmen Riegl’in metni koruma çalışmalarını hem pratik hem de teorik açıdan etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir.

Bu çalışma Riegl'in tarihi anıtların korunması çerçevesinde oluşturmuş olduğu "kesişen değerler sistemi" (*intersecting system of values*) 'ni temel alarak Türkiye'deki yeniden işlevlendirilen cezaevi yapılarının değerler bağlamında analizini yapmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de şu anda kullanılmayan 378 cezaevi yapısı bulunmaktadır. Bu çalışma, gelecekte yeniden işlevlendirilerek bulundukları bölgeye katkıda bulunmaları beklenen cezaevi yapılarının dönüşüm süreçlerinde değerler teorisinin de göz önüne alınması gerekliliğini ortaya koyarak hem bu alandaki literatüre hem de uygulamalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

İçinde bulunulan bağlamdan bağımsız olarak, cezaevlerinin 19.yüzyıl ve 20.yüzyıldan beri var olan koruma kuramları çerçevesinde yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar cezaevlerinin yeniden işlevlendirilmesinden, işlevsel dönüşümlerine, mekânsal analizlerinden yeniden değerlendirilmelerine, mimarilerinin ve tasarım ölçütlerinin irdelenmesinden, dönüşüm süreçlerinin analizine kadar farklı bağlamlarda değerli çalışmalardır. Ayrıca cezaevi yapılarının yeniden işlevlendirme süreçlerini toplumsal bellek kavramı çerçevesinde tartışan çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak Alois Riegl'in "Modern Anıt Kültü" metni özelinde belirlemiş olduğu değerler teorisinin cezaevi yapıları özelinde ele alınarak değerlendirildiği çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmanın bu alandaki literatüre katkı koyması amaçlanmaktadır.

Bu amaçla tezin ilk bölümünde koruma kavramı ve değer teorisi başlığı altında koruma kavramı ele alınacak ve tarihi binaları korumadaki somut ve soyut faydaları anlatılacaktır. Sonrasında Alois Riegl ve "Modern Anıt Kültü" metni üzerinde durulacak, Riegl'in yetiştiği ve metinlerini ortaya koyduğu yüzyıl dönümü sanat tarihi ortamı Viyana özelinde anlatılacak ve Alois Riegl'in koruma kavramına bakışı değerlendirilecektir. Son olarak ise seçilen cezaevlerinin analizinin kavramlarını oluşturan Alois Riegl'in "kesişen değerler sistemi" anlatılacaktır. İkinci bölüm olan "Tarihi Yapılarda Yeniden İşlevlendirme" başlığı altında yeniden işlevlendirme faktörleri olan ekonomik, fiziksel ve çevresel faktörler değerlendirilecektir. Son bölüm olan üçüncü bölümde Türkiye'de yeniden işlevlendirilen ve bu tez kapsamına alınan 10 farklı cezaevinin yeniden işlevlendirilmesine ilişkin bilgilendirme yapılacaktır ve Riegl'in değerler teorisi üzerinden değerlendirilmeleri yapılacaktır.

Literatür taramasında öncelikle koruma kavramı ve Alois Riegl değerler kavramı araştırılmış, yeniden işlevlendirme kavramı üzerine ve seçilen cezaevi yapılarının dönüşümünü içeren yerli lisansüstü yayınlar, kongre bildirileri, tüzükler, makaleler ve kitaplar incelenmiştir. Son olarak da alan çalışması olarak belirtilen Alois Riegl'in değerleri çerçevesinde seçilen cezaevi yapılarına ait kaynaklar araştırılmıştır.

Bu çalışmada literatür taramaları yapılmış ve karşılaştırma yöntemleri ile karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu tez kapsamında kullanılacak yöntem ağırlıklı olarak literatür araştırmasına dayanan, seçili örneklerin geçmiş ve mevcut zamandaki görselleri ile karşılaştırmaları ve restorasyon görselleri ile mekânsal analizlerini yapmaktır. Araştırma süreci içerisinde işlevini yitirmiş cezaevi yapılarının yeniden işlevlendirilmesi aşamasında geçirdikleri süreç incelenmiştir. Tezin teorik altyapısını oluşturan Alois Riegl'in değerler teorisi çerçevesinde seçilen örnekler değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Alois Riegl'nin değerler teorisinin sunduğu kavramsal çerçevede Türkiye'deki hapishane yapılarının dönüşüm süreçlerine bakar. Çalışmanın teorik kısmı İngilizce ve Türkçe kaynaklar ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışma Riegl'nin çok geniş olan ve farklı tartışmalara yönelen çalışmalarını, koruma kapsamında ele aldığı “Modern Anıt Kültü” metni ile sınırlandırmıştır. Riegl'nin bu metni ürettiği mimarlık ortamı ve modernite tartışmaları ise Viyana çerçevesinde ele alınmıştır. İkincil kaynaklar da yine bu metin özelinde ve koruma tartışmalarına katkıda bulunacağı düşünülen noktalarda genişletilmiştir.

Hapishane örnekleri hem sayının fazlalığı hem de Türkiye'de yapılan çalışmalara eklenmek adına Türkiye'den seçilen örnekler ile sınırlandırılmıştır. Hapishanelerin ölçeği konusunda bir sınırlandırma getirilmemiş, küçük, orta ve büyük ölçekli yapılar çalışma kapsamına alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KORUMA KAVRAMI VE DEĞERLER TEORİSİ

Koruma kavramı Félix Guattari'nin “kavram çoğulcu ve çok seslidir (*the concept is plural and polyphonic*)” ifadesine denk düşen bir kavramdır (Guattari, 2006,1). Tarih boyunca evrilmiş, farklı coğrafyalarda farklı anlamlar kazanmış ve günümüzde de hala tartışılan, yeni anlam katmanları edinen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte koruma, eylem olarak uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, kuramsal bir alan olarak ortaya çıkması on dokuzuncu yüzyıla dayanmaktadır. İlişkili olduğu zaman (geçmiş, bugün, gelecek), tarih, bellek gibi büyük kavramların zaman içinde edindikleri farklı anlamlar ile koruma kavramı da dönüşmüştür. Koruma alanı, bu kavramsal tartışmaların pratikte karşılığını bulma şansı olan bir alan olduğu için ve somut veriler üzerinden çalıştığı için ayırt edici özelliği olan bir alandır. Bu çalışmanın teorik altyapısını oluşturan Alois Riegl'in çok farklı alanlara yayılan çalışmalarının tersine, “Modern Anıt Kültü” metninin günümüzde dahi tartışılmasının sebebi üretmiş olduğu değerler teorisinin pratikte karşılığını bulması olabilir. Riegl'in değerler teorisi hangi eserlerin nasıl korunacağı sorularına cevaplar üreten bir teoridir. Değer kavramını koruma tartışmalarına dahil ederek ve bu kavramı belirsiz soyut bir kavram olarak ele almaktan ziyade alt açılımlarını yaparak bir teori oluşturması koruma çalışmalarında farklı bir kanal açmıştır.

1. KORUMA KAVRAMI

Koruma kavramı, bir miras varlığının önemini sürdürecekt ve uygun olduğunda artıracak şekilde değişikliği sürdürme ve yönetme sürecidir. Plevoets ve Van Cleempoel ve Wong , kültürler arasında korumanın eski tarihini kabul etmekle birlikte, miras yapıların modern koruma, restorasyon ve adaptasyonuna ilişkin genel sözlüğün 19. yüzyılda ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Mehr, 2019). Koruma genellikle ya miras binanın ömrünü uzatmak ya da binayı çağdaş bir şekilde işlevsel hale getirmek için gerçekleştirilmiştir. Bir yerin tarihi geçmişini nüfusu ve öncelikle kültürü ile ilişkilendirme çabasıyla tarihi binaları, alanları ve anıtları korumak için tasarlanmıştır.

Yapılan literatür araştırması, tarihsel süreçte "koruma" kavramının zamanla büyük bir değişime uğradığını ve çok boyutlu bir kavram haline geldiğini göstermektedir. Geçmişte bir yapının korunması yapının olduğu gibi saklanması şeklinde yorumlanırken, özellikle 19. yüzyıl sonrasında kurulan çeşitli komisyonlar ve hazırladıkları tüzüklerle yapının korunması şartıyla devamlılığı esas alınmıştır (Kılıç, 2015, 3).

Koruma kavramı çerçevesinde korunmaya değer varlıklar geniş bir yelpazeye sahiptir. İlk aşama neyin korunmaya değer olduğunun saptanmasıdır ve belirli gruplar altında tanımlanan varlıkların belirlenmesi gerekmektedir. Tarihi varlıklar, geçmişteki insan faaliyetlerinin izlerini taşıyan arkeolojik alanlar, tarihi yapılar veya belgeleri içermektedir. Bir şehir, bir mezarlık, bir tarihi köprü veya bir el yazması belge tarihi varlıklar olarak korunmaya değer olabilmektedir. Bir toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik özelliklerinin yanı sıra teknik düzeyi, moda ve beğenileri, estetik yaklaşımları, yaşam tarzları, ritüelleri ve sosyal/toplumsal normları tarihi değere sahip varlıkların incelenmesi ile anlaşılabilir ve öğrenilebilir. Tarihi binalar belli aralıklar ile bakımları yapıldıkları ve korundukları sürece sürdürülebilirlerdir ve bir binayı yıkmak yerine mevcut olanı değerlendirmek iyi bir ekonomik anlam ifade etmekle kalmaz, aynı zaman da mirasımızı korumak anlamına da gelmektedir.

Tarihi varlıkları, bir toplumun geçmişinin somut belgeleri olduğu için tarihsel bir değere sahiptir. Ancak, bu değeri aritmetik bir şekilde yorumlamak yanlış olacaktır. Yani, daha eski bir tarihi yapı daha yeni bir yapıdan önemli kabul etmek doğru olmayacaktır. Örnek vermek gerekirse, 20 yıl önce yapılmış bir eser de önemli değer niteliklerine ve korunma kapsamına alınabilmektedir. Bu durumda tarihsel değeri aritmetik olarak daha düşük olsa da yine önemli kabul edilmektedir. Aksi takdirde, Cumhuriyet Dönemi yapıları Selçuklu Dönemi yapılarından daha az önemli kabul edilecektir ki bu yanlış bir değerlendirme olacaktır. Tarihsel değerın sadece kronolojik bir bakış açısıyla belirlenmesi, kısıtlayıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, her tür tarihi değer yapının, kendi özgün nitelikleri ve önemi irdelenerek değerlendirilmelidir.

Venedik Tüzüğü'nün 5. Maddesi olan “Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir” maddesinde anıtların korunması istenildiği gibi yapıların korunmasının sadece fiziksel olarak ayakta tutulmalarıyla sınırlı değil, aynı zamanda bu yapıların toplumsal işlevlerini sürdürmelerinin ve yaşamlarını devam ettirmelerinin de önemli olduğudur. Bu madde yapıların sadece geçmişe ait anılar olarak değil, aynı zamanda güncel toplumsal gereksinimleri karşılayan ve görevlendirilen yerler olarak kullanılmasını teşvik etmektedir. Yani koruma çalışmaları, bir yapının gelecekteki kullanımını da göz önünde bulundurarak yönlendirilmelidir (Erder, 1977, 173)

Tarihi yapıların korunması ve değerlendirilmesi, sadece tarihsel değerine dayanmamalıdır. Bunun yanı sıra estetik, kültürel, sosyal veya teknik özellikleri de dikkate alınmalıdır. Her varlık, kendi bağlamında ve özelliklerine göre değerlendirilmelidir. Bu şekilde, koruma olgusu çeşitli varlık türlerini kapsayan bir yaklaşımdır ve bu varlıkların korunmasına yönelik stratejilerin belirlenmesi için bir temel oluşturmaktadır (Asatekin, 2004, alıntılanmış Armağan, 2022, 10).

Tarihi yapıların her biri kültürümüzün mirasıdır, yerel kimliği, kültürel değerleri yansıtmakta ve toplumsal belleği temsil etmektedirler. Bu sebeptendir ki 19. yüzyıldan itibaren bireysel isimlerin sistematik bir şekilde oluşturmaya başladığı koruma anlayışı, 20. yüzyılın başlarından itibaren komisyonlarca tartışılmış, konferanslar yapılmış ve tüzükler ortaya konmaya başlanmıştır.

Miras yapılarının karmaşıklığı ve benzersiz tarihleri göz önüne alındığında, çok disiplinli bir yaklaşım gerekmektedir. Bu yapıları inceleme ve analiz etme süreci, durum araştırması, hasar ve çürüme nedenlerinin belirlenmesi, iyileştirici önlemlerin seçimi ve müdahalelerin etkinliğinin izlenmesi gibi adımları içeren tıbbi uygulamalara benzemektedir. Herhangi bir projeye girişmeden önce kültürel miras binalarının yapısal davranışını ve malzeme özelliklerini anlamak çok önemlidir. Teşhis hem

niteliksel hem de niceliksel yaklaşımlara dayanmaktadır. “Niteliksel yaklaşım, tarihsel ve arkeolojik araştırmaların yanı sıra yapısal hasar ve malzeme çürümesinin doğrudan gözlemlenmesini içermekte, niceliksel yaklaşım ise malzeme ve yapısal testleri, izlemeyi ve yapısal analizi içermektedir” (Lourenço, 2013, 104).

Geleneksel ve yenilikçi teknikler arasında seçim yapılırken, güvenlik ve dayanıklılık sağlanırken, en az müdahaleci ve miras değerleri ile en uyumlu yöntemlere öncelik verilerek vaka bazında bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Belirli durumlarda, minimum düzeyde müdahale ile başlayan ve gerektiğinde sonraki tamamlayıcı veya düzeltici önlemleri dikkate alan bir gözlem yöntemi kullanılabilmektedir. Terapinin odak noktası, yalnızca semptomları tedavi etmek yerine kötüleşmenin temel nedenlerini ele almak olmalıdır. Müdahaleler, miras değerlerine verilen zararı en aza indirirken güvenlik hedefleriyle orantılı olmalıdır.

Yeni malzemeler de dahil olmak üzere koruma çalışmalarında kullanılan malzemelerin özellikleri ve uyumluluğu, istenmeyen olumsuz sonuçlardan kaçınmak için uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurularak kapsamlı bir şekilde incelenmesi önemlidir. Bu tavsiyelere uyarak, koruma çabalarına dahil olan profesyoneller, kültürel miras binalarının ortaya çıkardığı zorluklara sistematik ve bilgili bir şekilde yaklaşabilir ve bu değerli varlıkların korunmasını sağlayabilir (Feilden ve Jokilehto, 1998, 51).

Koruma, mevcut tarihi malzemelerin bakım stabilizasyonuna, onarımına ve bir mülkün zaman içinde gelişen formunun korunmasına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım için dört ayrı yöntem bulunmaktadır. Bunlar; koruma, rehabilitasyon, restorasyon ve yeniden inşadır. Bu yaklaşımlar tarihi yapılar için en az müdahale ve en fazla müdahaleye olanak sunmaktadır (The WBDG Historic Preservation Subcommittee, 2023).

İngilizce 'de *Rehabilitation* olarak geçen rehabilitasyon sürecinde, koruma tedbiri altında olan tarihi yapı malzemeleri ve karakteristik özellikler korunur ve muhafaza edilir. Ancak, restorasyon sürecinden farklı olarak, rehabilitasyon başlamadan önce mevcut tarihi dokunun zamanla hasar gördüğü veya bozulduğu varsayılır ve bu nedenle daha fazla onarım ve değiştirme işlemi gerekmektedir. Bu nedenle, Rehabilitasyon Standartları ve Rehabilitasyon Kılavuzlarında, yaygın bir şekilde bozulmuş, hasar görmüş veya eksik özelliklerin geleneksel veya alternatif malzemeler kullanılarak değiştirilmesine izin verilmektedir. Diğer koruma yöntemlerinden farklı olarak, rehabilitasyon süreci, eklemeler ve değişikliklerle modern kullanıma uygun hale getirme olanağı sunmaktadır (Morton, 1992).

Bu tür süreçler, tarihi yapının özgün karakterini koruyarak, güncel ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde uygun ve etkili kullanım sağlamaktadır. Tarihi dokunun hasar görmüş veya eksik özelliklerinin uygun bir şekilde onarılması ve değiştirilmesi, bina veya alanın tarihi değerini korurken, gelecek nesillere işlevsel ve estetik açıdan değerli bir mekân bırakılmasını sağlamaktadır. Rehabilitasyon süreci, tarihi yapıların yaşayan ve dinamik bir şekilde kullanılmasını teşvik ederken, aynı zamanda kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını güvence altına alır. Bu sayede, tarihi yapılar ve mekanlar toplumun kimliğini korurken, günümüz ihtiyaçlarına uygun bir şekilde kullanılarak yaşayan alanlar olarak varlıklarını sürdürebilmektedirler (Morton, 1992).

Restorasyon sürecinde, bina üzerinde yürütülecek eylem ve işlemler için uzun bir araştırma aşaması gereklidir. Bu, orijinal mimari planın ve detayların araştırılmasını, belgelendirilmesini ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir. Tarihsel kaynaklar, belgeler ve fotoğraflar gibi bilgi kaynakları, yapıyı eski haline getirmek için kritik öneme sahiptirler (Jubeh, 2019).

Restorasyonun temel hedeflerinden biri, binanın zamanla zarar görmüş veya bozulmuş unsurlarını sağlamlaştırmak ve orijinal yapının niteliklerini yeniden açığa çıkarmaktır. Bu, çatılar, cepheler, dış kaplamalar, döşeme ve duvarlar gibi ana yapı bileşenleri üzerinde yapılan detaylı restorasyon çalışmalarını içermektedir. Ancak

restorasyon, yalnızca bina yapısına odaklanmakla kalmamakta, aynı zamanda çevresel unsurları da içermektedir. Tarihi bahçeler, peyzaj düzenlemeleri ve çevre düzenlemeleri de restorasyon sürecinde dikkate alınmaktadır ve bu unsurlar binanın tarihsel bütünlüğüne uygun bir şekilde yeniden inşa edilmelidir.

Yeniden inşa (*Reconstruction*) süreci ise, tümüyle yıkılmış, yok olmuş ya da büyük derecede hasara uğramış bir tarihin yapının yeniden inşa edilmesi sürecini içermektedir. Yeniden inşadaki amaç yapının orijinal görünümüne ve işlevine uygun bir şekilde yeniden inşasıdır. Teknik itibari ile benzer bir kopya kabul edildiğinden tarihi bir değer söz konusu değildir. Her ne kadar bu yapılar tarihsel değere sahip olmasalar da tarihi bir karaktere sahiptirler. Yeniden inşa genellikle belge ve arkeolojik bulgulara dayalı olarak yapılmaktadır. Eski resimler, fotoğraflar, mimari planlar ve yazılı kaynaklar gibi tarihi belgeler yapının eski görünümünü anlamak ve rekonstrüksiyon sürecinde rehberlik etmek için kullanılabilir. Aynı zamanda, arkeolojik kazılar ve araştırmalar da yapılan rekonstrüksiyon çalışmalarına ışık tutabilmektedir.

Yeniden inşa, tarihi mirası gelecek nesillere aktarma amacıyla yapılan önemli bir müdahale türüdür. Ancak bu süreçte, orijinal yapıyı koruyarak ve belgelere dayanarak yapılması önemlidir, çünkü yanlış veya spekülatif rekonstrüksiyonlar tarihi yapının kimliğini ve anlamını bozabilmektedir. Dolayısıyla, hassas bir yaklaşım ve uzmanlık gerektiren bir işlemdir. Yeniden inşa, tarihi bir yapının veya alanın kaybolmuş veya zarar görmüş parçalarını geri getirirken tartışmalı olabilir, çünkü orijinal yapının gerçekliğini ve tarihi dokusunu yeniden yaratmaya çalışırken subjektif kararları içerebilmektedir. Bu nedenle, yeniden inşa süreci, tarihi ve kültürel değerlerin korunması konusunda dikkatli bir değerlendirme ve denge gerektirmektedir.

Her toplumun koruma felsefesi, mesleki deneyim, kişisel değer ölçekleri ve duyarlılık tarafından şekillenmektedir. Tarihte de birçok kuramcının koruma kavramı ile ilgili önemli tanımları bulunmaktadır. Harris'e göre koruma: "Bir yapının, önlemler çeşitliliği uygulanarak çürümesinin, bozulmasının önlenmesi ya da

durdurmaya yönelik denetlenmesi ve bakılmasıdır’’ (Harris, 2006, 248). Curl’e göre ise koruma, bir yapının karakterine ya da mimari detaylarına yönelik şiddetli değişimleri tam anlamıyla uzak tutarak, devamlılığını sağlayacak teknik ve araçlardan oluşmaktadır’’ (Curl, 1997, 91, alıntılanmış Çakır, 2015).

Tarihi yapılarda koruma kavramı, tarihi ve kültürel mirasın korunması, restorasyonu ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını içeren geniş bir alandır. Alois Riegl çok boyutlu koruma alanının kuramsal altyapısının oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Riegl tarihi yapıların sadece fiziksel özelliklerinin korunmasının ötesine geçerek, onların tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamını anlamının önemini belirtmektedir. Bu nedenle, bir binanın sadece tarihi doku olarak korunması değil, aynı zamanda o binanın tarihsel ve kültürel önemini anlatma işlevi görmesi gerektiğini savunan Riegl, düşünceleri ile tarihi yapıların korunması alanında değerler teorisi anlayışı ile farklı bir tartışma zemini oluşturmuştur.

2. ALOIS RIEGL VE MODERN ANIT KÜLTÜ

Alois Riegl’nin 1903 yılında kaleme aldığı Modern Anıt Kültü- Doğası ve Kökeni (*Der moderne Denkmalkultus – Sein Wesen und seine Entstehung*) metni, üyesi olduğu İmparatorluk ve Kraliyet Merkezi Sanat Anıtları ve Tarihi Anıtlar Komisyonu’nun Avusturya’da anıtların korunmasına yönelik yeniden örgütlenmeyi içeren bir girişiminin kavramsal çerçevesini oluşturan bölümüdür. Makale, Rönesans döneminde oluşmaya başlayan tarihi eserleri koruma bilincinin gelişim sürecinde “tarihselci ve restorasyoncu 19. yüzyıldan, modernist ve korumacı 20. yüzyıla geçişteki paradigma değişiminin bir halkasıdır” (Ceylan, 2015, 8).

Rönesans’ta ortaya çıkan koruma bilinci Avrupa’da edebiyat ve sanat alanlarında yüzyıllar boyunca süren “Antiklerle Modernlerin Tartışması” na (*The Quarrel of the Ancients and Moderns*) ve Rönesans ile döngüsel ya da teolojik zaman kavramından; geri dönülemez, ilerleyici zaman kavramına geçişe dayanmaktadır. Antikite, Ortaçağ ve modern zamanlar dönemleştirmesi erken Rönesans döneminde

yapılmakta ve Antikite “göz alıcı ışık” (*resplendent light*) kavramıyla, Ortaçağ karanlık çağlar (*Dark Ages*) olarak ve Rönesans ise karanlıktan uyanma, yeniden doğuş (*re-birth*) olarak tanımlanmaktadır (Calinescu, 1987, 20). Bu çerçevede Rönesans dönemi Ortaçağ’ı bir anlamda yok sayarak Klasik Antikite’yi önemser ve kendilerini “Antik devlerin omuzlarındaki modern cüceler (*Modern dwarfs on the shoulders of ancient giants*)” (Calinescu, 1987, 13) olarak tanımlarlar. Bu da Rönesans döneminde Klasik Antikitenin özellikle İtalya’da bulunan örneklerinin yerinde incelenmesine ve bu çerçevede de koruma bilincinin oluşmasına neden olur.

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş dönemi ise öyle bir dönemdir ki modernlerin kendilerini 17. yüzyıldan itibaren antikiteden daha üstün saydığı ve artık omuzlarına çıkacakları “antik devler” in olmadığı, aynı zamanda da geleneğin ve toplumsal yapıların sorgulanarak parçalandığı, dayanak oluşturabilecek tüm zeminlerin yok olduğu bir dönemdir. Dayanak oluşturabilecek tek nokta belki de modernleşme sürecinde ortaya çıkan ulus-devletlerin dünya sahnesinde kendilerini kanıtlayacak tarihsel bir geçmişi kurgulama istençleridir. Bu yüzden her ulus-devlet için bu tarihi değerlerin simgesi olan anıtlar önemlidir ve korunmaya değerdir.

Böyle bir geçiş döneminde Riegl’in bu metni rasyonel tanımlar, sınıflandırmalar yapması ama bir yandan da tekil örnekleri de içine alabilecek, sadece fizikselliğe indirgenemeyecek bir değerler sistemi önermesi açısından önemlidir. Kapsayıcı olan kuramsal altyapısı bu değerler sisteminin geliştirilebilme olanağına sahip olması sebebiyle de değerlidir.

2.1. 19. Yüzyılda Farklı Koruma Anlayışları

19. yüzyılda Viollet-le-Duc’ın (1814-79) ve John Ruskin’in (1819-1900) restorasyon ve restorasyon karşıtı (*anti-restoration*) anlayışları ile koruma düşüncesinin iki uç noktasını oluşturdukları görülmektedir. Viollet-le-Duc restorasyon tanımını şu şekilde yapar: “Restorasyonun hem kavramı hem de kendisi modernidir. Bir binayı restore etmek onu korumak, tamir etmek veya yeniden inşa etmek değildir;

onu herhangi bir zamanda var olmuş bütün haline getirmektir” (Özaslan, 2010, 10). Yapıyı inşa edildiği dönemdeki haline getirmeyi amaçlayan bu yaklaşımda, Viollet-le-Duc restorasyonu yapan kişinin asıl mimar ile kendisini eşleştirmesi gerektiğini söyler (Mehr, 2019, 923). Zamanın ruhu (*Zeitgeist*) kavramı onun teorisinde önemli olmakla birlikte önermiş olduğu restorasyon yöntemi “üslupsal restorasyon” tanımını beraberinde getirmiştir. Yapıyı bütün haline getirme anlayışı-yeni malzemeler eklenerek de olsa- onun için asıl amaçtır.

Sanatlar ve Zanaatlar (*Arts and Crafts*) hareketinin öncülerinden olan William Morris (1834-1896) ve Ruskin üslupsal restorasyon fikrine karşı çıkarlar. Onlara göre eserin tarihsellik değeri önemlidir ve Viollet-le-Duc’ın önerdiği restorasyon anlayışı bu değeri baştan yok etmektedir. Ruskin’e göre yapan ustanın eli ve gözü ile verilen ruha tekrardan ulaşamaz ve bunu yapmaya çalışmak doğrudan bir kopyanın ötesine geçemez (Mehr, 2019, 924). Bu sebeple ona göre restorasyon bir yıkımdır ve tarihin izleri bir yapının en değerli yanlarıdır. Morris ve Ruskin’in önerdiği “tarihsel restorasyon” anlayışı tarihin yapının üzerindeki izlerini ve ruhunu bozmadan, müdahale edilmeden yerinde ve özgünlüğünü bozmadan koruma düşüncesini içerir (Özaslan, 2010, 10-11). Zamanın ruhu (*Zeitgeist*) kavramı tüm aktörler tarafından kabul edilse de farklı şekilde yorumlandığını görebilmekteyiz. Viollet-le-Duc’ta yapının ait olduğu zaman ön planda iken ve aslında dondurulmuş iken; Ruskin’de zamanın akışı anlayışı ve dolayısıyla geçmişle bugün arasında bir bağ kuran farklı zamanların ruhunu barındıran bir anlayış bulunmaktadır. Ruskin ve Morris’in değer kavramını koruma çalışmalarına dahil etmeleri ve tarihsel izlerin yapıda korunması fikirleri, Alois Riegl’in eskilik değeri ve genel olarak değerler teorisi düşüncesinde etkili olmuş gibi görünmektedir.

Fransa’da Viollet-le-Duc, İngiltere’de Ruskin ve Morris’ten sonra İtalya’da koruma tartışmalarına eklenen isim Camillo Boito (1836-1914) olmuştur. Üslupsal restorasyon, tarihsel restorasyon anlayışlarından sonra üçüncü bir yaklaşım olarak “filolojik restorasyon” yöntemini önermiştir. Tarihsel doküman olarak anıt anlayışını savunan Boito orijinal olan ve restore edilmiş bölümlerin açıkça ayırt edilebilir

olmasını önermiştir (Özaslan, 2010, 11). Bu noktada ne Violet-le-Duc gibi yapıya yapılacak müdahalede geçmişin izinin ya da bugünün izinin gözlemlenemediği restorasyon anlayışını ne de Ruskin'ın yapıyı tamamen olduğu gibi bırakmak anlayışını savunmaz. Bu ikisi arasında bir uzlaşma sağlıyor gibi görünmektedir. İtalya'da diğer önemli isim G. Giovannoni (1873-1947)'dir. Bilimsel Restorasyon yaklaşımını geliştiren Giovannoni tarihsel dönemlerin izlerinin yapıdan silinmemesi, yapının orjinaline uygun olmayan ekler ile özgünlüğünün bozulmaması, sürekli bakımın ve uygun işlevin önemini vurgulamıştır. Yapının sadece tekil olarak değil kent dokusu olarak korunması gerekliliğini de savunmuştur (Özaslan, 2010, 11).

Riegl'in çağdaşı olan bu isimler farklı yöntemler ve tavırlar önererek koruma kuramının ve alanının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Riegl'e de hem farklı ülkelerdeki bu tartışmalardan hem de kendi ülkesindeki sanat tarihi ortamından beslenmiş ve koruma çalışmalarına eklemleneceği değerler teorisi anlayışını geliştirmiştir.

2.2. Yüzyıl Dönümü Sanat Tarihi Ortamı- Viyana

Alois Riegl üzerine kapsamlı bir biyografi çalışması yapmış olan Diana Reynolds Cordileone, çalışmasına İngilizce konuşulan akademik dünyada yapılan, Almanca konuşan sanat tarihçilerinin sınıflandırılmasını eleştirerek başlar. Riegl'in da bu sınıflandırmaya dahil edildiğinden ve aslında bu sınıflandırmanın Almanca konuşulan coğrafyadaki bölgesel farklılıkları yok saydığından bahseder (Cordileone, 2014, 6). Bölgesel farklılıklar açısından bakıldığında, geç on dokuzuncu yüzyıl Viyana'sında sanat tarihi alanında, Hegel'in tarih anlayışını temel alan Alman sanat tarihçilerinin aksine, Hegel'e mesafe ile yaklaşan ve Aydınlanma'nın getirmiş olduğu rasyonalizm, pozitivizm ve empirizm anlayışlarının ön planda olduğu görülmektedir. Aynı zaman diliminde diğer bir yandan Friedrich Nietzsche'nin Aydınlanma eleştirileri takip edilmekte ve Nietzsche'nin “felsefi irrasyonalizm (*philosophical irrationalism*)” tartışmaları da Viyana sanat tarihi ortamında yer almaktadır (Cordileone, 2014, 6). Dolayısıyla bir yandan Aydınlanma'nın getirmiş olduğu rasyonel anlayış, bir yandan da bu değerlerin sorgulanması aynı dönemlerde zıt tartışmalar olarak yer almaktadır.

Bu çerçevede modernin ikili yapısının Viyana sanat tarihi ortamında net bir şekilde tartışıldığı ve yeninin arayışında bu ikili yapının uzlaşma yollarının arandığı söylenebilir.

Riegl böyle bir ortamda, 1880 yılında Avusturya İmparatorluğu'nun önemli enstitülerinden olan Avusturya Tarih Araştırmaları Enstitüsü'ne girer. Alman topraklarında ulusal bilinci şekillendirme konusunda önemli ve popüler olan tarihi, bir ivme olarak kullanma isteği bu enstitünün kurulmasındaki ana amaçtır (Cordileone, 2014, 50). Bu çerçevede Riegl, Enstitü'de Hegel'in teorilerini yok sayan, pozitivizm ve empirizmi temel alan anlayış ile profesyonel eğitimini alır. Riegl'in Enstitü'ye geldiği dönemde bilimsel yöntemlerin sanat tarihine uygulanması ve bu çerçevede yeni bir sanat tarihi inşası çalışmaları yapılmaktaydı. Riegl'in geldiği dönem başta olan Moriz Tausing bu çalışmalarının yanı sıra, sanat tarihinin kendi entelektüel otonom akademik metodunu bulması gerekliliğini savunuyordu. Bunun için de siyasetten uzak olunması gerekiyordu. Riegl da tüm sanat tarihi çalışmaları boyunca milliyetçi tarih yazımından uzak durmuştur (Cordileone, 2014, 55). Sanat tarihi metodunun kaynağını dışarıda aramak yerine Tausing de Riegl de sanat nesnesinin fizikselliğini önemsemişlerdir. Onlara göre sanat nesnesi, tarihi olayların aksine bugün önümüzde durmaktadır, tüm yaşanmışlığı ile algılanabilmektedir. Bu anlayış Riegl'in özellikle en ayırt edici değeri olarak sayılabilecek eskilik değeri anlayışını etkilemiş gibi görünmektedir.

Restorasyon mı koruma mı tartışmalarının yapıldığı bu dönemde, Thausing'in bir yapı grubunun parçası olan portal özelinde yapılan tartışmada, bu portalın yeniden inşa (*reconstruction*) ile üretilmesinin, arşivlerde bulunan tarihi belgeler üzerindeki bir hatanın silinmesi ile benzerlik göstereceğini söylemesi ve ikinci alternatifin kimse tarafından düşünülemeyeceğini dolayısıyla bir anıt için de bu durumun söz konusu olamayacağını söylemesi önemlidir. Ona göre hayali bir geçmişin yeniden canlandırılması siyasi ve popülist bir karardır. Thausing bu tartışmada ikna edici olmuş yeniden yapım yerine portalın korunması çalışmaları yapılmıştır. Ona göre bir sanat nesnesi sanat tarihçilerinin en önemli birincil arşiv belgesidir (Cordileone, 2014, 60).

Riegl de Tausing gibi geçmişin, zamanın dondurularak temsil edilmesinden ziyade eskimişliği ile, zamanın izlerini taşıması ile temsil edilmesini savunmakta ve tarihin devamlılığına inanmaktadır.

Riegl, Viyana sanat tarihi ortamında gerçekleşen tartışmalardan beslenmiş, tartışmalardaki tüm çelişki ve karmaşıklıkları kabul ederek teoriler üretmiştir. “Tarihsel nesnellik” anlamında Aydınlanma’nın getirmiş olduğu rasyonaliteyi takip ederken, zamanın geçiciliği, bireysellik tartışmalarını koruma çalışmalarına entegre ederek indirgemeci olmayan bir yaklaşım sergilemiştir. Bir sistem kurma istencinin yanı sıra, bireysel ya da bir eser özelindeki farklılıklara da yarattığı teoride yer açmıştır. Onun nesnellik anlayışı bilimin nesneleri ele aldığı sadece fiziksel özelliklere dayalı bir nesnellikten ziyade, algısal psikolojiye ve fenomenolojiye dayanan bir nesnellik anlayışıdır (Gubser, 2006, 6). Dolayısıyla Riegl sadece anıtların fiziksel özellikleri ile ilgilenmez, onların bireyler tarafından nasıl algılandığı ile de ilgilenir. Bu anlayış onun “Modern Anıt Kültü” metninin önemli bir ayağını oluşturur.

2.3. Alois Riegl’in Koruma Kavramına Bakışı

Modernitenin en ayırt edici özelliği ilerlemeci, doğrusal zaman kavramıdır. Riegl’in zaman kavramına bakışı onun değerler teorisinin temelini oluşturmaktadır. Riegl’in anlayışında iki zaman anlayışı vardır. İlki “tarihsel kavram olarak zaman,” ikincisi ise “artifaktlar içine gömülmüş bir fenomen olarak zaman” kavramı (Gubser, 2006, 143). İlkinde Riegl modern zamanın doğrusallığını kabul eder. İkincisinde ise zamanın geçiciliği ve süreklilik kavramları ön plandadır. Dönemin önemli isimlerinden Henri Bergson’un zaman tartışmalarının Riegl üzerinde etkisi olduğu görülmektedir.

Riegl’ye göre bir sanat tarihçisi bu farklı zaman anlayışlarının—bir yandan akıcı, geçici; bir yandan doğrusal—interaktif ilişkilerini anlayabilmelidir (Gubser, 2006, 144). Riegl’in zaman kavramına yönelik diğer önemli anlayışı ise doğa kavramı ile ilerler. Ona göre gelişme devamlı değişim ya da salınım anlamına gelir

ama bunun mükemmele doğru gitmesi gerekmemektedir. Aslında Riegl'e göre bilim bize her şeyin çürümeye (*decay*) doğru gittiğini söyler (Cordileone, 2014, 267). Bu yaklaşımıyla Riegl Aydınlanma düşüncesi temelinde ilerleyen modernite anlayışının ilerlemeci zaman kavramını sorgular. Her türlü zeminin yıkıldığı, “dünyanın büyüünün bozulduğu (*disenchantment of the world*)¹ özellikle geç on dokuzuncu yıl Avrupası'nda ilerlemeci zaman kavramı önemli bir dayanak oluştururken, Riegl doğal süreçleri (*natural process*) vurgular.

Max Horkheimer ve Theodor Adorno, Aydınlanma'nın bilgi ve teknoloji temelli yapısının “insanı korkudan özgürleştirdiğinden ve kendi egemenliğini kurduğundan” bahsederler. (Horkheimer and Adorno, 1990, 3). Bu, doğayı kontrol etme ile ilişkilidir. Doğayı kontrol etmenin yolu onu nesneleştirmek, çok yönlü yapısını indirgemektir. Doğanın varlıkları “dönüştürülerek, depolanarak, dağıtılarak ve değiştirilerek” şekleleştirilmişlerdir (Heidegger, 1996, 322). Bilim ve teknoloji temelli anlayışların doğayı pragmatik, amaçlarına yönelik kullanmalarının gerçekleştiği bir dönemde Riegl, bilimin aslında öne çıkardığı doğal süreçlere odaklanır. Ve yine ona göre bu doğal süreçlerin hatırlanması modern bireyin estetik kurtuluşunu sağlayacaktır (Cordileone, 2014, 273). Doğayı her şeyiyle kontrol etmeye çalışan insanın, aslında doğanın gücünü tekrar hatırladığı bir anlayış olarak Riegl'nin bakış açısı çok değerlidir. Riegl, Nietzsche'nin düşüncelerinin paralelinde modern insanın modern bir külte (mite) ihtiyacı duyduğunu düşünür. Ona göre yeni Tanrı zaman ve doğa, modern kült ise eskilik değeri ve dolayısıyla korumadır. Koruma dünyanın büyüünün bozulduğu ve tüm zeminlerin yok olduğu bir dönemde laik kurtuluşun yoludur (Cordileone, 2014, 273-74).

Riegl bu çerçevede hangi eserlerin korunacağı, nasıl korunacağı sorularına “Modern Anıt Kültü” metninde sunduğu değerler sistemi ile cevap verir. Riegl'ye göre

¹ Horkheimer ve Adorno Aydınlanma ile başlayan süreçte toplumsal yaşama dair birçok değer indirgendiğinden, yok sayıldığından bahsederler ve bunu “dünyanın büyüünün bozulması (*disenchantment of the world*)” olarak ifade ederler. Max Horkheimer and Theodor W. Adorno, “The Concept of Enlightenment,” in *Dialectic of Enlightenment*, trans. John Cumming (New York: Continuum Publishing Company, 1990)

öncelikli olarak yüksek/düşük, klasik dönem eser/çöküş dönemi eseri, sanat/sanat olmayan, güzel/çirkin ayrımları yoktur. Bir gündelik nesne bile tarihi değere ve eskilik değerine hatta o döneme dair tek örnek olarak kalmış ise sanat değerine dahi sahiptir (Riegl, 2015, 51). O, zamanın sanat nesnesindeki izini, tarihsel ve kültürel olarak bir birikim olarak görür. Dolayısıyla ele aldığı eserler bağlamdan kopuk, laboratuvar nesneleri gibi değil, tam tersine dönemin ruhunun yansımalarının olduğu,² zamanın geçişinin üzerinde temsil edildiği yaşayan-ama sona/çöküşe doğru giden-varlıklardır. Tarihi devamlılık, zamanın akışı onun teorisini oluşturan temel anlayışlardır. Her eser bir sonraki dönemin eserini etkilemek anlamında bir adımdır. Bu çerçevede her dönem değerlidir.

Riegl üzerine yazılmış metinlere bakıldığında yazarların genellikle onun teorisindeki çelişkilerden bahsettikleri görülmektedir. Bu Riegl'in modernin ikili yapısını uzlaştırma çabalarından kaynaklanmaktadır. Riegl'in kavramları durağan değil, tam tersine akışkan, değişken, duruma göre farklılaşabilen kavramlardır. Nesnellik kavramı, zaman kavramı, algı kavramı, tarih kavramı Riegl'in teorisinde hep çok anlamlıdır. Modernitenin yaratmış olduğu eski/yeni, ileri/geri, modern/geleneksel gibi dikotomileri baştan reddeder. Bunları söylemin en uç noktaları olarak görüp aralarda dolaşır. Bir araya gelemeyecek gibi görünen değerleri bir araya getirir. Dolayısıyla sanat tarihi ve mimarlık tarihi alanlarında günümüze kadar ulaşan bu ikilikler üzerinden ve dönemleştirme üzerinden teori üretme anlayışını yüzyıl dönümü gibi çok erken bir tarihte aşar. Değerler teorisi bu ikilikleri aşmanın önemli bir yoludur. Riegl modernitenin getirmiş olduğu çelişkileri, karmaşıklıkları indirgmeden, hiçbir tekil örneği dışarıda bırakmadan bir sistem kurmaya, bir teori üretmeye çalışır. Koruma alanı, bu tartışmaların fiziksel gerçeklikler üzerinden yapılabilmesi anlamında teorisini doğrulayan bir alan olarak karşımıza çıkar.

² Detaylı bilgi için Riegl'nin zamanın ruhu (Zeitgeist) anlayışının geniş bir çerçevede tartışıldığı Erdem Ceylan'ın metnine bakınız. Erdem Ceylan "Anıt Değerlerinde Dönüşüm: Alois Riegl ve Modern Anıt Kültü Üzerine," Riegl, Alois, *Modern Anıt Kültü*, İstanbul: Daimon, 2015, 7-47.

2.4. “Modern Anıt Kültü” ve “Kesişen Değerler Sistemi”

Riegl çok farklı geniş bir skalada metinlerini üretmekte ve hepsinde de geleneksel sanat tarihinin ön kabullerine karşı çıkmaktadır. Örneğin geç antik dönemi “klasik sanatın çöküşü” (*decadence*) olarak tanımlayan öncüllerinin aksine o, geç antik dönemin ürünlerinde yeni değerlerin ortaya çıkışını vurgulamaktadır (Zerner, 1976, 178). Büyük sanat tarihçilerinin jenerasyonuna ait olan Riegl’in teorileri sanat tarihi alanını aşmakta ve birçok farklı alana yayılmaktadır.

Riegl, bir anıt ilk olarak “insanın tek başına yaptığı işleri veya gösterdiği hünelerleri (veya bunların bir karışımını), özellikle gelecek kuşakların zihninde canlı tutmak amacıyla inşa ettiği eserdir” şeklinde tanımlamaktadır (Riegl, 2022, 55). Dolayısıyla Riegl’a göre, anıtlar izleyicinin zihninde *anımsanacak* olayların sanat veya yazıtlar aracılığıyla bir araya getirilmesi olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda anıtlar, yazı anıtları veya sanat anıtları olarak ortaya çıkabilmektedir. Riegl, kültür tarihinin başlarından itibaren anıtların bu bağlamda “amaçlanmış” anıtlar olarak kendisini gösterdiğini belirtmesine rağmen, bu tanımlamanın “modern anıt kültüründen ve anıtların modern anlamda korunmasından söz ettiğimizde” yeterli olmadığını ya da doğru bir ifadeyle, “amaçlanmış” anıtların değil, “sanat anıtlarının” ve tarih anıtlarının” söz konusu olduğunu ve bu adlandırmanın resmi olarak Avusturya’da yapıldığını belirtmektedir. Riegl’a göre bu adlandırma 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yeterli olmuş ancak sonraki süreçte yetersiz kalmıştır. (Riegl, 2022, 55). Belirtilen tarihler modernleşmenin Avrupa’da en hızlı şekilde yaşandığı dönemlerdir. Modernleşme sürecinin geleneksel toplum yapılarını değiştirmesi; eski-yeni, tarihi-modern, ileri-geri gibi kavram ikiliklerinin her alanda tartışılmaya açılması, ulus-devletlerin kendilerini dünya sahnesinde kanıtlamak için geçmişlerine yönelik kaynak arayışları koruma alanında da birçok sorgulamaya ve değişime sebep olmuştur. Bir yandan yeni mimarlık arayışları sürerken, bir yandan da her ulus-devletin kendi geçmişini yeniden kurgulama bağlamında tarihi yapıları araçsal olarak kullandıkları görülmektedir. 19. yüzyılın sonları, 20.yüzyılın başları modernleşmenin birçok alanda fiziksel olarak karşılığının görüldüğü, ama aynı zamanda bu sürecin yarattığı değişime karşılık farklı modernite anlayışlarının oluşturulduğu bir zaman aralığıdır. Yüzyıl

dönümü Viyana'sı bu anlayışların geliştiği önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böyle bir dönemde Riegl geleneksel koruma anlayışına karşılık daha geniş çerçevede bir kavramsal altlık kurgular ve yeni bir koruma teorisi geliştirir. “Kesişen değerler sistemi” (*intersecting system of values*) (Hayes, 2019, 1) olarak tanımlanabilecek bu teori geleneksel koruma yöntemlerini sorgulayarak bu alan için geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Değer kavramı onun söyleminde hangi yapıların korunması kararının verilmesi noktasında anlam kazanmaktadır.

Riegl, “Bir sanat eseri genellikle bir sanatsal değeri olan, dokunsal, görsel veya işitsel bir yaratım olarak tanımlanmıştır; aynı fiziki temele sahip olan bir tarihi anıtın bir tarihi değeri olacaktır” şeklinde tanımlamıştır (Riegl, 2022, 55). Bu bağlamda sorulması gereken asıl soru sanatsal değer ile tarihi değerlerin nasıl tanımlanması gerektiği şeklindedir. Bir kez olmuş olanı, bir daha asla olmayacak olanı ve tarihsel gelişim zincirlerinde geriye bir daha dönülemeyecek olan tarih olarak adlandırılır (Riegl, 2022, 56). Burada da belirtilen konu tarihsel bir zincirde bir öncekinin bir sonrakine eklendiği ve bir sonrakinde olanın da kendi içerisinde bir öncekini içerdiği bir gelişim sürecidir. Bu Riegl’a göre modern tarih algısının özünde olan gelişim sürecini göstermektedir. Dolayısı ile ‘Bildiğimiz veya tanık olduğumuz her insani etkinlik ve olayın tarihi değeri olabilir (Riegl, 2022, 56). Bu gelişim süreci biriciktir. Yani Riegl’ın ifadesi ile telafisi mümkün değildir. Riegl’a göre bir sanat eseri bir yazı anıtı olabilir, insanların zihinlerini ve imgelem güçlerini etkinleştirebilir veya bu temsilin içeriği duyuşal olarak algılanan ve kavranılabilen anıt olabilir. Ancak ‘Önemli olan, istisnasız her sanat anıtının, güzel sanatların gelişiminde özel bir aşamayı temsil etmesinden dolayı aynı zamanda bir tarihi anıt olduğunun, bu nedenle bir sanat anıtının hiçbir değerinin kendisinin yerini tutamayacağının farkına varmaktır (Riegl, 2022, 56).’ Dolayısı ile Riegl, her tarihi anıtın aynı zamanda bir sanat anıtı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Riegl şu örneği vermektedir; çok eski tarihlerden bir yazılı metnin elimize geçtiği varsayılın. Bu metinde kendi döneminin yazım formunun kâğıt yapma tekniğinin ve yazıda kullanılan mürekkebin bilgisine

ulaşılabilir. Ancak onun tarihsel bir içeriğe sahip olabilmesi için bu metnin o dönemi temsil eden elimizdeki tek örneği olması gerekmektedir. Bu metin, bize her ne kadar harflerin formu ve kompozisyon sanatının örneklerini içermiş olsa da bunlar pek çok olayda görülebilir niteliklerse özensiz öğeler olarak anlaşılabılır ama belirtildiği üzere bu metin kendi zamanının bir temsili olarak elimizdeki tek ya da az sayıdaki örneklerinden biri ise ‘Tüm yetersizliğine rağmen, son derece gerekli bir sanat anıtı olarak ele alınmalıdır (Riegl, 2022, 56)’. Riegl, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda şöyle der: “*Böyle bir belgenin sanatsal öğesi, kendi varlığının ötesinde, bizi yalnızca tarihi açıdan ilgilendirir: Bu türden anıtlar sanat tarihinin gelişim zincirinde gerekli halkalardır. Bu bağlamda, ‘Sanat anıtı’ gerçekten bir ‘sanat tarihi anıtı’dır; dolayısı ile, bu bakış açısına göre değeri, ‘sanat değeri’ değil, ‘tarihi değeri’dir. Bu nedenle ‘sanat anıtları’ ve ‘tarihi anıtlar’ arasındaki ayrım yanlıştır, çünkü birincisi, ikincisi tarafından içerilir ve onun içinde çözülür (Riegl, 2022, 56-7)*”.

Yukarıda alıntıda belirtildiği üzere, sanat değeri ile tarihi değeri arasında bir ayrım yapılmaktadır. Bu ayrıma dayanarak, verilen örnek de göz önüne alındığında, sanat anıtları ve tarihi anıtlar arasındaki ayrımlar yapay olarak ele alınmıştır. Çünkü tarihi anıtlar kendi dönemlerini temsil etme, biricik olma, tek olma özelliklerini içinde barındıklarından sanat anıtlarını da içinde barındırmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus Riegl sanat değeri ile sanat anıtları arasında sanki bir ayrım yapıyormuş gibi gözükmektedir. Çünkü pek hala güncel bir sanat eseri örneğin bir tablo sanatsal değeri içinde barındırabilir ve bu bakımdan sanat eseri olarak adlandırılabilir. Ancak bu sanat eserini bir sanat anıtı olduğu anlamına gelir mi? Çünkü bu sanat eseri yukarıda belirtilen geçmişin tanıklığına *henüz* sahip değildir. Dolayısı ile bir sanat anıtı olarak gelecekte adlandırılması mümkün olmayabilir. Riegl’in bu ayrımı ile önemli tarihsel bir soruna işaret ettiği görülmektedir. Bu sorun, eğer yukarıda belirtildiği gibi böylesi bir ayrım yapılmasaydı, “her çağın tüm sanatları günümüzde aynı değerde olur ve sadece nadir bulunma ve eksiklik bu değeri arttırırdı” (Riegl, 2022, 57). Dolayısı ile bir eserin sanatsal özelliklerinde tarihi ilginin yanı sıra başka birtakım özelliklerinde bulunması gerektiği açıktır. Bu özellikler “düşünsel, biçimsel ve renksel” niteliklerdir (Riegl, 2022, 57). Riegl bu bağlamda şunları belirtmektedir: “*Önceki sanatın*

tümünde, aynı zamanda sanat tarihinden ayrı, bir sanat eserinin tarihi gelişim zincirindeki öznel konumundan bağımsız olan, saf bir sanat değeri vardır. Bu sanat değeri, geçmişte, tarihi değer kadar nesnel bir biçimde verili midir ki, anıt düşüncemizin asli ve tarihi olarak bağımsız bir parçası olmayı iddia edebilsin? Ya da bu sanat değeri sadece modern izleyici tarafından icat edilmiş ve onun değişken tercihlerine bağımlı olan öznel bir şey midir? Eğer böyleyse, bu sanat değerinin anımsatma değeri olan bir eser olarak tanımında yeri yok mudur (Riegl, 2022, 57)?”

Riegl’a göre bu sorun farklı iki biçimde yanıtlanabilir. Sorun yukarıda görüldüğü gibi ya sanat anıtının kendinde, tarih üstü nesnel bir değeri vardır ya da kendi çağının değerlerini ve tercihlerini içinde barındıran öznenin öznel görüşüne bağlıdır. Sorunun ilk yanıtı Rönesanstan 19.yüzyıla dek uzanan sanat anıtının değerinin veya daha genel ifade ile sanatın değerinin tarih üstü mutlak ve kendinde bir değeri olduğu yolundadır. Bu onun nesnel bir gerçekliği olduğunu gösterir. Öte yandan sorunun diğer olası cevabı olarak ele alabileceğimiz ve kendisini 19.yüzyılda üstü kapalı bir biçimde gösteren ancak özellikle 20.yüzyılda tamamen açığa vuran bir görüştür. Bu görüşe göre “Bir anıtın sanat değeri, modern sanat iradesinin ihtiyaçları tarafından oluşturulur, ancak bu ihtiyaçlar bile çok iyi tanımlanmamışlardır ve aslında öznenin özneye ve andan ana değiştikleri için hiçbir zaman tam anlamıyla tanımlanamazlar” (Riegl, 2022, 58). İkinci görüş ya da modern görüş ilk görüşte belirtilen katı nesnelliğin ve tarih üstülüğün bir anti tezi niteliğindedir. Dolayısı ile öznenin eser karşısında yorumlama, değerlendirme vb. etkinliklerinin ön planda olduğu, bu bağlamda öznenin daha aktif olduğu düşünülebilir. Öte yandan modern yorum biçim, renk, anlatım gibi özelliklerden dolayı öznenin güncel bir eser karşısında etkilenmesine yol açarken, tarihi eserlerdeki biçim, renk ve diğer nitelikleri kendi dönemindeki güncel eserler ile bir bağıntısını kurabilir ve onları yeniden yorumlayabilir. Fakat belirtilmelidir ki bu ilk görüşteki gibi katı bir nesnellik ve tarih üstücülük³ anlamına gelmemektedir. Burada görüleceği üzere öznenin ilgisi ve çağın kendi gereklilikleri, düşüncesi ön plandadır. Burada belirtilen sadece sanat eserinin ya

³ Tarih üstücülük bir şeyin tanımının, doğruluk değerinin, sanat değerinin ve beğeni değerinin veya bunlarının hepsinin ya da bazılarının bir çağa ya da zamanın bir dönemine bağlı kalmaksızın tarihin bütün evrelerinde geçerli olduğu anlamına gelmektedir (Hegel, G.W.F., Phenomenology of Spirit, Çev. A.V.Miller, Oxford, 2004).

da sanat anıtının tarihsel olarak sürekliliği ve telafisi bir daha olmayacak şekilde üretilmesidir ya da ortaya konulmasıdır.

O halde kısaca sanat değeri kavramı Riegl’in ortaya koymuş olduğu bağlamda tarihsel olarak iki paradigma çerçevesinde ele alındığı görülmektedir⁴. İlki mutlak nesnelliğin ele alındığı ve tarih üstüçülüğe işaret eden paradigma, ikincisi ise modern sanat iradesinin tarihsel ihtiyaçları tarafından belirlenen ve göreceliğe işaret eden paradigmadır (Riegl, 2022, 58).

Riegl’e göre anıtların korunmaları bu tanımlamalara bağlı olduğu için bu tanımlamalar zorunludur. Örneğin göreceliği ön plana çıkartan modern görüş paradigması kabul edilirse “o zaman bir anıtın sanat değeri, anımsatma değeri olmaktan çıkar bir güncel değer haline gelirdi” (Riegl, 2022, 58). Güncel değer pratik, günlük değer olarak anıtın geçmiş zamansal değerini yani anımsatma değerini dışarıda bırakmaktadır. Dolayısı ile sadece değer tanımı modern tanıma göre ele alınırsa anıt düşüncesinden veya kavramından vazgeçilmek zorunda kalınmaktadır. Bu bağlamda tarihi ve sanatsal değeri olan birçok anıtın korunmaması gerektiği sonucu çıkabilmektedir. Çünkü pratik ve güncel değer içerisinde anımsatma değeri bulunmayabilmektedir. Öte yandan sanat değeri anlayışına 19.yüzyıla kadar olan ve 19.yy’ın da kendisini hâkim olarak gösteren mutlak nesnel tanımını baz alacak olursak “o zaman artık ‘sanat anıtları’ ve ‘tarihi anıtlar’ dan değil sadece tarihi anıtlardan söz edilebilir ki kavram bu anlamda kullanılmıştır” (Riegl, 2022, 60). Çünkü sadece tarihi anıtlar kendi dönemlerini anımsattıkları gibi nesnel ve evrensel kriterleri de içinde barındırmaktadırlar.

⁴ Riegl’in bu iddiaları düşünce ve felsefi bağlamda da yerine oturmaktadır. Rönesans ve Descartes ile başlayan Modern Felsefe Tarihi’nde 19.yy’a kadar büyük problem bilgide ve yöntemde nesnellik problemidir. Aranan bu nesnellik öznel durumundan ve statülerine bağlı kalmaksızın tarih üstü bir nesnelliği belirtmektedir. Ancak Riegl’in da belirttiği gibi 19.yy’da kendisini göstermeye başlayan ve 20.yüzyılda daha da açık hale gelen bu katı nesnelliğin karşısında öznenin kendi çağında diyalektiksel bir biçimde kendi çağının nesnelliğidir. Bu görüşe 19.yüzyılda da başlayan Hegel felsefesi örnek verilebilir. Hegel’in (akıl, *GEİST*) tarihsel olarak ilerlemesi ve her çağda kendi aşamalarını gerçekleştirerek kendisini yeniden belirlediğini “*Tinin Fenomonolojisi*”’nde belirtir. Benzer şekilde de Riegl modern görüşün bir anıtın sanat değerinin “modern sanat iradesinin ihtiyaçları tarafından oluşturulduğunu ve bu ihtiyaçların zamandan zamana, andan ana değiştiğini ve geliştiğini belirtir. (Descartes, Rene. (2019) Yöntem Üzerine Konuşmalar, Ankara, Alter Yayıncılık, 4-10)

Riegl anıtların genel olarak belli bir amaca göre yapıldığını bu bölümün ilk sayfalarında da belirttiğimiz gibi ifade etmektedir. Diğer yandan “amaçlanmış anıtların aksine, tarihi anıtların anıt olması amaçlanmamıştır; ama en başından beri açıktır ki, tüm amaçlanmış anıtlarda aynı zamanda amaçlanmamış...” (Riegl, 2022, 60) olabileceklerini de ifade etmektedir. Dolayısı ile amaçlanmamış anıtların çok küçük bir kısmının tarihi anıtların bir bölümünü oluşturabileceğini Riegl ifade etmektedir. Tarihi anıtın yaratıcıları bu eserlerin bir sonraki yüzyıla aktarılmasını istememiş olabilirler ve bu bağlamda kendi düşüncelerini, sanatlarını veya ait oldukları toplumun ya da topluluğun değerlerine, geleceğe yansıtmak istememiş olabilirler. Ancak bu eserler kendi ardıllarının ve çağdaşlarının pratik ve ideal ihtiyaçlarını karşılayabilir. Bu yaratıcılar sadece bunu arzulamış olabilirler. Dolayısı ile “Bu tür sanat eserlerinden ‘anıtlar’ olarak söz ettiğimizde, bu nesnel değil, öznel bir adlandırma olmaktadır. Bu eserleri anıta çeviren şey onların asıl amaçları ve önemleri değil bizim onlarla ilgili modern algımızdır” (Riegl, 2022, 60). Bununla birlikte burada belirtilen ‘anımsatma değeri’ amaçlanmamış anıtlarda da kendisini gösterebilmektedir. Bu her iki durumda da yani amaçlanmış ya da amaçlanmamış olsalar dahi yaratıcılarının kendilerinden ortaya çıktıkları özgün, ilk durumdaki halleri ile ilgilenilir ve dolayısı ile onların korunması ve onarılması için hangi araçların bulunması gerektiğini araştırılmaktadır. “Amaçlanmamış anıtların değerini belirleyen bizken, amaçlanmış anıtın anımsatma değeri anıtı yapanlar tarafından belirlenmiştir” (Riegl, 2022, 60). *“Geçmişin sanat eserlerine duyduğumuz ilgi ve onların üzerimizde bıraktığı etki ‘tarihi değer’ le sınırlı değildir. Örneğin, geriye kalan duvarların verdiği bilgiyle, biçimi, yapım tekniği, iç mekân düzeni gibi konularda ziyaretçinin sanat ve kültür tarihine yönelik ilgisini tatmin etmekten uzak, herhangi bir anıtle da hiçbir bağlantısı olmayan bir kale harabesini ele alalım. Kalenin tarihi değeri biz modernlerde uyanan ilgiye tek başına karşılık vermekte yetersizdir”* (Riegl, 2022, 60-61)”.

Dolayısı ile bir esere gösterilen modern anlamda ilgi anımsatma değerinde ortaya çıkmaktadır. Bir eserin anıt olduğunu varsayarsak “anımsatma değeri eserin ilk hali ile bitişik değildir, bizim onun yapılmasından bu yana geçen ve ona eskimenin izlerini yükleyen zamanı değerlendirme biçimimizden kaynaklanır” (Riegl, 2022, 61).

Bu onun hem tarihe ait bir eser olduğunu hem de o tarihin anımsatıcısı olarak öznedeki ilgi uyandırdığı anlamına gelmektedir. Riegl tarihi anıtları öznel bir kategori olan yani kendine has ve tekil biçimde tamamlanmış eserle birlikte nesneye bağlı kalan amaçlanmış eserleri birbirinden ayırmaktadır. Bu yukarıda iki paradigma bağlamında belirtilmiştir. Bununla birlikte Riegl bir üçüncü kategoriden bahsetmektedir: “Bu anıtlar izleyicide hayat döngüsüne, genel olandan özel olanın ortaya çıkmasına ve özel olanın derece derece ama kaçınılmaz olarak yeniden genel olanda çözülmesine yönelik bir duygunun ortaya çıkması için gerekli olan dayanaklardan başka bir şey değildir” (Riegl, 2022, 61-62). Bu durum, öznenin dolaysız algılarını etkilemektedir. Dolayısı ile bu etkilenimde öznenin ne tarihsel bilgisi ne de sahip olduğu bilimsel bilgi söz konusudur. O halde, bir anıtın bakımında söz konusu olan şey sadece eğitim ile sınırlandırılmış değildir fakat bir de kitlelere ve onların algılarına hitap etmektedir. Riegl bunu ‘eskilik değeri’ olarak adlandırmaktadır. Örneğin, dini duygu değerleri ile paylaşılan genellik bu anımsatma-anıt değerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bununla beraber vatanseverlik gibi duygularda söz konusudur (Riegl, 2022, 62).

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak şu sonuca varılabilir; Modern Anıt Kültü sadece tarihsel değeri ön plana çıkartan bir kategori ile veya bir sınırlandırma ölçütü ile bakımlarının belirlenemeyeceği ifade edilmektedir. Dolayısı ile eskilik değeri olan anıtlarında dikkate alınması gerektiği ve bu bağlamda bakımlarının önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. “Amaçlanmış anıtların tarihi anıtların parçası olması gibi, tüm tarihi anıtlarda eskilik değeri olan anıtlar olarak sınıflandırılabilir” (Riegl, 2022, 62). Buradan çıkan sonuç eskilik değerinin Riegl’a göre daha üst bir kategori olmasıdır.

Riegl bu üç anıt sınıfını anımsatma değerleri bakımından birbirinden kapsamları bakımından ayrıldığını ve bu ayrımın sürekli olarak genişlemiş olduğunu belirtmektedir. Amaçlanmış anıtlar tarihte özel bir anıyı veya anların toplamını ifade eden eserlerdir. Tarihi anıtlar ise özel bir ana veya anlara işaret ederek genişlemiş fakat yine de bu özel anların belirlenimini veya seçimini özneye bağlı kılmıştır. Son olarak eskilik değeri olan anıtlar ise eserin ortaya çıktığı tarihten itibaren onun oluşum

sürecini ve eserin amacını ya da önemini işaret etmeksizin “insan elinden çıkma her eseri” içermektedir (Riegl, 2022, 62). Riegl bu üç sınıfın anıt kavramının genelleştirmenin ve soyutlamanın tarihsel olarak birbirlerini izleyen üç evresine karşılık geldiğini belirtmektedir. Bu sebeple bir anıtı korumanın tarihsel olarak bu üç evre içerisinde sırası ile ele alındığını göstermektedir.

Riegl için anımsatma değerinin Anıt Kültü ile olan ilişkisi “eskilik (yaş) değeri”, “tarihi değer” ve “amaçlanmış anımsatma değeri” dir. Bu bağlamda eskilik değeri Riegl için, doğal yıkım sürecinin eser üstünde bıraktığı izlerin apaçık bir biçimde algılanmasındadır (Ceylan, 2022, 120). Tarihi değer için Riegl, bir anıtın tarihi değerinin, onun insanın belli bir alandaki etkinliğinin gelişiminin temsil ettiği belirli aşamadan geldiğini, bu nedenle ideal anlamda anıtın ilk yapıldığı andaki özgün haliyle ilgili olduğunu ifade etmektedir (Ceylan, 2022, 129). Amaçlanmış anımsatma değeri ise “Belli bir kişiye veya olaya atıfta bulunacak, söz konusu kişi veya olayı anımsatacak bir anıt olması amacı ile bilinçli bir biçimde tasarlanmış ve yapılmış bir anıtın anımsatma değerini ifade eder” (Ceylan, 2022, 116).

Modern Anıt Kültü adlı kitabında bir anıtın sahip olduğu değerleri geçmişle bağlantısı olan anma değerleri ve günümüze ait olan güncel değerler olarak iki kategori altında toplamış olan Riegl, “anıtların şimdiki zamana ait olan, duysal ve ruhsal gereksinimleri karşılayan pratik ve sanatsal değerleri toplu olarak ifade etmede başvurduğu kavram” (Ceylan, 2022, 122) olan “Güncel Değerler” kavramını da *kullanım değeri* ve *sanat değeri* olarak ikiye ayırmıştır.

“Kullanım değeri, tüm anıtlarda mevcuttur, anıtın işlevine atıfta bulunan ve insanın duysal ihtiyaçlarını karşılayan dünyevi, maddi ve pratik bir değerdir” (Ceylan, 2022, 123). Riegl için kullanım değeri her anıtta mevcuttur ve günümüzde halen kullanılmakta olan bir yapı kesinlikle korunmalıdır ve böylece kullanıcıların hayatı tehlikeye atılmamalıdır. Bu açıklamadan yola çıkarak Riegl, her anıta doğanın sebep olduğu tahribat sonrası derhal müdahale edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Riegl'in sanat değeri altında değindiği "yenilik değeri" kavramı, eskilik değerinin en büyük rakibidir. 19.yüzyıldaki tüm koruma uygulamalarının temelde tarihi değer ve yenilik değerine dayandığını belirten Riegl için “bütün çağdaş sanat eserleri hiçbir aşınma izi olmayan, tam bir bütünlük gösteren eserlerdir” (Atay, 2016).

Riegl'in "göreceli sanat değeri" kavramı, "yenilik değeri" fikriyle yakından ilişkilidir. Riegl, bir sanat eserinin değerinin sabit olmadığını, daha ziyade ona hangi perspektiften bakıldığına bağlı olduğunu savunmuştur. Başka bir deyişle, bir sanat eserinin değeri izleyicinin kültürel ve tarihsel bağlamına göre değişir (Riegl, 2022, 110). Bir çağda ya da kültürde başyapıt olarak kabul edilebilecek bir eser, başka bir çağda ya da kültürde aynı değeri taşımayabilir (Riegl, 2022, 114). Riegl'in göreceli sanat değeri kavramı, sanata dair algı ve değerlendirmelerimizin kültürel önyargılarımız ve tarihsel koşullarımız tarafından şekillendirildiği fikrinin altını çizmektedir.

Alois Riegl 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında sanat tarihi ve kültürel mirasın korunması alanında önde gelen isimlerden biridir. Riegl'in kendisi uluslararası sözleşmelerin hazırlanmasına doğrudan katılmamış olsa da fikirleri ve yazıları kültürel mirasın korunmasına ilişkin ilkelerin ve sözleşmelerin geliştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin fikirleri, özellikle de özgünlüğe ve kültürel bağlamın önemine yaptığı vurgu, mirasın korunmasına ilişkin çeşitli uluslararası tüzük ve anlaşmaların altında yatan ilke ve felsefelerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tüzükler, dünya çapında kültürel miras alanlarının korunması ve yönetimine rehberlik etmeye devam etmektedir.

Tablo.1. Alois Riegl Değerler Tablosu

ANMA DEĞERİ	GÜNCEL DEĞERLER
Eskilik (Yaş) Değeri	Kullanım Değeri
Tarih Değeri	Sanat Değeri (Yenilik)
Amaçlanmış Anımsatma Değeri	Göreceli Sanat Değeri

3. KORUMA VE DEĞERLER TEORİSİ İLİŞKİSİ

Tarihi koruma, geçmişle gelecek buluşturan önemli bir süreçtir. Pratik ve soyut faydalarıyla birlikte toplumların ve şehirlerin kimliğini korumak, tarih ve kültür mirasını gelecek nesillere aktarmak için önemli bir araçtır (WBDG, 2023).

Taşınmaz kültürel varlıklar, yok olması veya ağır zarar görmesi durumunda yenilenemeyen kaynaklardır. Yeniden üretilmeleri ya da geri getirilmeleri mümkün değildir. Bu bakımdan tarihi yapıların korunması bir gerekliliktir ve koruma amaçlı yapılan çalışmalar toplumsal bir sorumluluktur (Bademli, 2005, alıntılanmış Aydın, 2019, 18). Bu söylemden yola çıkarak her ülkenin kendi tarihi yapılarının korumasında büyük sorumluluk sahibi olduğunu diyebilmekteyiz. Aynı zaman da tarihi yapıların korunmasında da uluslararası anlaşmalara uyma zorunlulukları bulunmaktadır. Koruma eylemi, 1950’li yıllardan itibaren daha da önem kazanmıştır. Birçok ülkeyi etkileyen ve tarihi ve kültürel birçok yapıda büyük tahribata sebep olan 1.Dünya savaşı ve 2.Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri bu yapıları korumak adına önlemler ve yasalar geliştirmişlerdir. Bu süreçte "Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı" düzenlenmiştir. Yine aynı yıl İtalya’da restorasyonda izlenecek uygulamaların açıklandığı Carto Del Restaruo kabul edilmiştir. 1954’te yapıların savaşlarda zarar görmemesi ve kültürel varlık ticaretini engellemek için UNESCO tarafından hazırlanan La Haye Sözleşmesi ile kültürel varlıkların korunması uluslararası hukukta yer edinmiştir (Ahunbay, 1996, Kürüm, 2005, Erder, 2007).

Aynı süre içerisinde UNESCO, bu tarihi değerlerin sadece bulundukları ülkelere ait olmadığı, tüm insanlığın ortak mirası olduğu görüşünü sunmuştur. Koruma alanında uluslararası yaptırımlar yapılması gündeme gelmiştir (Kaderli, 2014, 30). Bu süreçte 1933 yılından itibaren farklı konferanslar ve toplantılar düzenlenmiş ve koruma ile ilgili tüzükler oluşturulmuştur. Bu bölümde bu tüzüklerin genel prensiplerinden ve Riegl'in değerler teorisi ile ilişkisinden bahsedilecektir.

3.1. Atina Şartı (1933)

1931 yılında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Uluslararası Müze Ofisi tarafından mirasın korunması, miras binaların restorasyonu ve hatta savaş sırasında yıkılan veya hasar gören bir kasabanın tamamının restorasyonu ile ilgili konuları incelemek amacıyla hazırlanan ve modern koruma politikasını teşvik eden ilk uluslararası belge olan Atina Tüzüğü miras binalarının ve çevrelerinin restorasyonu, korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin yedi çözüm içermektedir (Akkuş ve Efe, 2014). Tüzük "stilistik restorasyonu" eleştirmiş, düzenli ve kalıcı bakımı desteklemiş ve böylece tüm dönemlerin stillerine değer vermiştir. Anıtların korunmasına ve restorasyonuna yönelik bir deklarasyon yayınlayan ilk resmi uluslararası tüzüktür (Prudon, 2008). Öyle ki tüzük; Çürüme veya yıkım sonucunda restorasyonun zorunlu olduğu durumlarda, herhangi bir dönemin üslubunu dışlamadan, geçmişin tarihi ve sanatsal eserlerine saygı gösterilmesini önermektedir. Atina Tüzüğü, restorasyonun bir binanın çürümeye veya yıkılmaya maruz kaldığı durumlarda tarihi ve sanatsal değerlerini korumanın en doğru yol olabileceğini vurgulamıştır (Ababe ve Gatisto, 2023, 1).

Tüzükte ayrıca miras binaların orijinal konumlarında korunmasının ve kendilerine has özelliklerine saygı gösterilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Bu koşullar altında, miras binaları korumak için betonarme gibi modern teknolojilerin kullanımı onaylanmıştır. Yıkık yapılarla ilgili olarak, parçalar değiştirilebilir ve yeni malzemeler tanınabilir olmalıdır. Böylece tüzükte, bir binayı kullanılabilir hale getirmenin ve böylece çürümelerini önlemenin bir yolu olarak miras binaların uyarlanabilir yeniden kullanımını dolaylı olarak ima edilmiştir. Atina Tüzüğü, 'yeni malzemeler tanınabilir olmalıdır' ifadesiyle, miras niteliğindeki bir binada yapılan

değişikliklerin tanımlanabilir olması gerektiğini de ayrıca vurgulamıştır (La Charte d'Athenes Paris, 1943). Atina Tüzüğü'ndeki ruhun büyük bir kısmı, daha önceki SPAB Manifestosu 'nın ilkelerini ve dilini sanat tarihçisi Alois Riegl'in 1903 tarihli “Modern Anıt Kültü” adlı eserinde dile getirdiği “*tarihi değer*” tanımını yansıtmaktadır ve aynı zamanda koruma ve bakımı teşvik etmektedir (Prudon, 2008). Tüzük, tarihi dokunun yeniden canlandırılmasını teşkil eden herhangi bir eserin üslupsal "restorasyonlarının" reddini sürdürmektedir (Prudon, 2008).

3.2. Venedik Tüzüğü (1964)

“Tarihi” terimi 19. yüzyıla kadar antik ve orta çağ binalarıyla sınırlı olduğu görülmektedir, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımdan sonra, miras binalarının değerlerine ilişkin bilinçte ve korunmaya değer farklı bina tipolojilerine olan ilgide bir artış olmuştur. 1964 yılında Venedik'te düzenlenen İkinci Mimarlar ve Tarihi Yapılar Uzmanları Kongresi'nin ardından, uluslararası restorasyon tüzüğü olarak Venedik Tüzüğü ve uluslararası anıtlar ve sitler konseyi olarak ICOMOS kurulmuştur. Venedik Tüzüğü, koruma tarihinde önemli bir rol oynayan savaş sonrası bir belgedir. Venedik Tüzüğü'nde, uyarlanabilir yeniden kullanımın bir koruma uygulaması biçimi olarak tanıtıldığı bir koruma teorisi geliştirilmiştir (Mehr, 2019).

Venedik Tüzüğü, toplumu miras binaların korunması için itici bir güç olarak görmüş ve bu nedenle binaların sosyal yararlılığına öncelik vermiştir. Görülebileceği üzere miras binaların korunması ve adaptasyonu, sosyal faktörler birçok yazar ve teorisyen tarafından dikkate alınmıştır. Venedik Tüzüğü, 1933 Atina Tüzüğü'nün revizyonuna dayanmaktadır ve miras binaların korunması ve restorasyonu üzerine bir tartışmaya odaklanmıştır. Venedik Tüzüğü, korumanın amacının sürdürmek olduğunu, restorasyonun temel amacının ise bir anıtın tarihi ve estetik değerini ele almak olduğunu belirterek koruma ve restorasyon arasında ayırım yapmıştır. Venedik Tüzüğü, Avustralya Burra Tüzüğü gibi uluslararası koruma politikalarının geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Venedik Tüzüğü, uluslararası bir belge olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ve modern koruma hareketini

kapsamıştır. Tüzük, bir miras binasını korumanın bir yolu olarak uyarlanabilir yeniden kullanımı doğrudan tanıtmıştır (Mehr, 2019).

Yapılan bir restorasyon çalışmasında, birbiri ile çelişen iki kavramı temsil eden yaşlılık değeri ve yenilik değerinin ayrı tutulması gerektiğini savunan Riegl'in ifadelerinin Venedik Tüzüğü'ne de yansıdığı görülmektedir. Tüzüğün 3. maddesi olan “Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır” (Icomos Venedik Tüzüğü, 1) maddesinde vurgulanmak istenen korunması ve restore edilmesi gereken anıtlar, sanat eseri olduğu kadar tarihi kanıtlar olduklarıdır. Koruma kavramı göz önüne alındığında Venedik Tüzüğü'nün 4. maddesi yapıların ve alanların koruma sürecinde geçici ve yüzeysel müdahaleler yerine uzun vadeli ve sürdürülebilir koruma stratejilerinin benimsenmesini vurgulamaktadır. 5. maddesinde ise yapıların yeni işlevlere uyum sağlamasına olanak tanırken, orijinal tasarım ve bezemelerin değiştirilmemesini önemsemektedir. 6. madde anıtların çevresindeki alanların da korunması ve uygun bakımının yapılması gerektiğini belirtmektedir ve 7. madde de ise anıtların tarihsel ve çevresel bağlamının önemini vurgulamaktadır ve nadir durumlar dışında anıtların taşınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Riegl'in yaşlılık değeri ile yenilik değerini ayrı tutması gibi (Ahmer, 2020, 158) tüzüğün 12. maddesi de eksik parçaların yerine konan parçalar birbirleri ile uyumlu olmalıdır fakat aynı zamanda da farkedilebilir olmalıdır der.

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı gibi Venedik Tüzüğü, tarihi yapıların ve sitlerin korunması ve restorasyonu için önemli ilkelere vurgu yapmaktadır. Tüzük, koruma çalışmalarında dikkate alınması gereken etik, teknik ve bilimsel yönergeleri belirlemekte ve tarihi yapılarda ve alanlarda yapılan müdahalelerin ve restorasyon çalışmalarının nasıl yapılması gerektiği konusunda rehberlik sağlamaktadır. Venedik Tüzüğü'nün maddeleri, tarihi yapı ve alanların korunmasına yönelik uluslararası kabul görmüş standartları temsil etmekte ve bu nedenle tarihi mirasın sürdürülebilirliğini ve korunmasını desteklemektedir (Mehr, 2019). Bu belge, dünya genelindeki tarihi yapıların ve sitlerin korunması ve restorasyonu için önemli bir referans kaynağıdır ve

birçok ülke tarafından uygulanan koruma politikalarının temelini oluşturmaktadır. Koruma kavramı ışığında dünyada geçerli uluslararası farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır.

3.3. Burra Tüzüğü (1981)

Burra Tüzüğü, Avustralya'daki kültürel alanların yönetimi ve korunması için ilkeler belirleyen ulusal bir şarttır. Tüzük özellikle kültürel önemin tanımı ve kültürel alanların yönetilmesi ve korunması için kültürel önemin kullanılmasına yönelik standartları ortaya koyması açısından önemlidir. Uluslararası ilkelerin belirli bir ulusun veya o ulus içindeki belirli kültürel grupların değerlerine ve ihtiyaçlarına nasıl uyarlanabileceğinin bir örneğini sunmaktadır. Avustralya Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından geliştirilen Burra şartı, büyük ölçüde Riegl'in kültürel mirasın önemi ve korumaya yönelik bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğine ilişkin fikirlerinden yararlanmaktadır (Okyay, 2015, 28).

19. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan koruma teorileri 20. yüzyılda tüzüklerle daha geniş çerçevede tartışılmaya başlanmıştır. Riegl'in bu sürece en önemli katkısı, önerdiği değerler teorisinin, koruma tartışmalarını genel geçer kurallar belirlemekten ziyade örnekler, korunması gerekli nesneler üzerinden tekil olarak değerlendirilmesine yönlendirmesi olmuştur. Viollet-le-Duc ve John Ruskin ile başlayan restorasyon ve karşı-restorasyon anlayışlarının arasında dolaşarak tüzüklerde de daha detaylı, daha geniş bir çerçevede ele alınan koruma anlayışlarının oluşmasını etkilemiş görünmektedir.

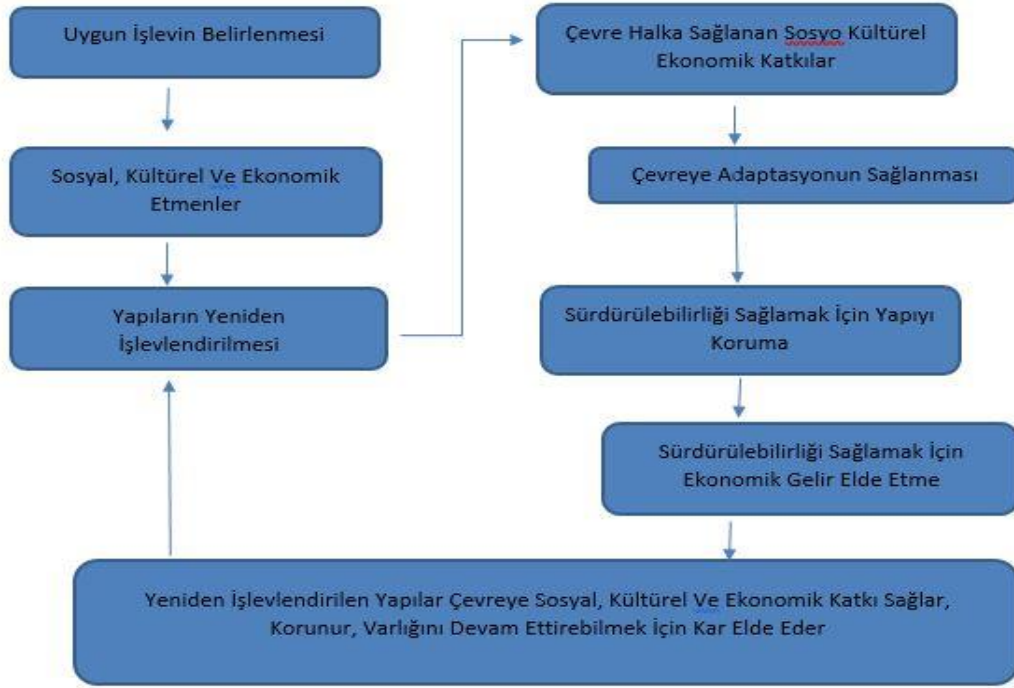
İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Kent yaşamında önemli rol oynayan tarihi yapılar, sadece kentin değişimine tanıklık etmez aynı zamanda sahip oldukları kimlik ve fiziki varlıkları ile kentlilerde aidiyet ve bağımlılık duygusu yaratmaktadırlar. Mekânın bir yere aidiyetinin sadece fiziksel olmadığı yaşamsal anlamda o bölgeye ait olması gerekliliğidir. Dolayısıyla bir yapının işlevine karar verirken o bölgedeki eylemlerin, olayların, gündelik hayatın ritminin çok iyi analiz edilmesi ve ona göre yeni işleve karar verilmesi gerekmektedir. Kent ölçeğindeki tarihi yapıların genelde kamusal ya da yarı kamusal mekanlara yönelik işlev dönüşümlerinin gerçekleştirilmesi, kültürel sürdürülebilirliğin önemli mekanları olan kamusal mekanların geçmiş ile bağlantılı bir şekilde tarifenmesini de beraberinde getirir. Kamusal mekanlar toplumların bir araya gelme, etkilenme, dönüşme mekanları olmakla birlikte kendiliğinden gerçekleşen gündelik hayatın da gerçekleştiği mekanlar olması açısından önemlidir. Dolayısıyla tarihi yapıların yeniden işlevlendirme süreçlerinde donmuş, geçmişte kalmış işlevlerin yerine; aktif, değişken ve dönüşebilen işlevlerin seçilmesi yapıların yaşaması ve toplumsal belleğe katkı sağlamaları açısından önemlidir.

UNESCO Kültürel Miras Kongresi, uluslararası anlamda tüm dünya devletlerini tarihi yapıların ve kültürel mirasın toplumun yaşamındaki rolünü belirlemeyi amaçlayan bir politika benimsemeleri zorunluluğu kılmıştır (İslami, Dehghan ve Naeini, 2016, 3).

Tablo 2. İşlevlendirilen Yapıların Sürdürülebilirlik Süreçler

Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582252>

1. YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMI

Bir şehrin karakterini tarihi değeri ile günümüz değerlerinin bir aradılığı belirlemektedir. Tarihi yapıları korumak tarihsel ve kültürel sürekliliği beraberinde getirmekle birlikte bir organizma olan kentin bütünlüğünü de sağlamaktadır. Yeniden işlevlendirme kavramı, işlevini yitirmiş bu kültürel mirasların yeniden hayat bulması için ve kente entegrasyonunun sağlanması için tercih edilen bir yöntemdir

Yeniden işlevlendirme; kullanım ömrü bitmiş, korunması gereken yapıların, fiziki varlıklarının korunarak ve yeniden işlev kazandırılarak kullanıma açılması olarak tanımlanabilir (Kaşlı, 2009). Mevcut yapının temel yapısını ve dokusunu bozmadan yapıya getirilen yeni bir soluk olarak değerlendirmek mümkündür. Birçok işlevlendirmedeki amaç yapının ilk kullanım amacından farklı olarak yeni bir kullanım için dönüştürülmesi sürecini kapsamaktadır. Geçmiş ile bağını koparmaya yüz tutmuş

toplum bilincini değiştirmeyi de amaçlamaktadır. Yeniden işlevlendirilip hayat bulan yapılar sayesinde geçmiş ile daha sıkı bağlar kurulmaktadır (etinkaya, 2015). Geçmişin yaşam biçimlerinin, yapı yapma yöntemlerinin, mekân kurgularının günümüze aktarılıp, günümüz koşullarına adapte edilmesi olarak da tariflenebilir. Bu tür tarihi yapılar toplumların kolektif belleklerinin taşıyıcıları ve simgeleri olarak da kabul edilebilirler.

Yeniden işlevlendirme yapının tarihine saygı göstermeye devam ederken, yapıyı verimli hale ve kullanılabilir hale getirme yöntemidir. Böylelikle yapının tarihi değeri kadar performansı da artmaktadır. Tarihi binalar orijinal görüntülerine göre rehabilite edilmeleri halinde, bulundukları bölgenin gelişimini ve dönüşümünü de etkilemektedirler. Kullanılmayan tarihi bir yapı yeni bir işlev ile canlandırıldığında bulunduğu bölgeye de yeni bir karakter kazandırmaktadır. Tarihi yapıların korunmasıyla ve yeniden kullanımı ile bu uyum sağlanabilir ve gelecekle arasında bağlantı kurulabilir (Zeren, 2019, 19).

Grsel bütünlüğün kent dokularının karakterini verdiği modern öncesi dönemden kalma tarihi yapılar yapıldıkları dönemde bulundukları kent dokusuna her anlamda ait olan yapılardır. Fakat zaman içinde kent dokularının değişmesi, eylemlerin değişmesi önemli olan tarihi yapıların yere aidiyetini etkilemektedir. Bazı yapılar kullanılmayarak yıkıma doğru gitmekte, bazı yapılar da fiziksel olarak iyi durumda olmakla birlikte yaşamsal anlamda var oldukları dokuya entegre olamamaktadırlar. Bu yüzden tarihi yapıların işlevine karar vermek o yapıların taşıdıkları değerlerin devamlılığını sağlamak açısından çok önemlidir.

2. TARİHİ YAPILARDA YENİDEN İşLEVLENDİRME

Tarihi yapılar, bir şehrin estetik ve kültürel tarihine tanıklık ederek insanlara geçmişle bağlantılı duygular hissetmelerine yardımcı olurlar. Tarihi binalar bulundukları şehirlerde yaşayan ya da özellikle o tarihi yaşamak isteyen farklı şehirler veya ülkelerden gelen ziyaretçiler için de önemli birer semboldrlər. Yeni binaların hissettiremeyeceği çekiciliğe ve estetiğe sahiptirler. Fakat bu yapıların bir kısmı

günümüze kadar gelebilmiş olsalar da bir kısmı işlevini yitirmişlerdir. Tarih boyunca yapısal olarak sağlam yapıların farklı kullanım amacı ile dönüştürüldüğü bilinmektedir. Fakat bu dönüşümler mirasın korunmasına yönelik değil daha çok ihtiyaca yönelik olmuştur. Tarihi yapılarda yeniden işlevlendirme kavramının öncü araştırmacılarından biri olan Mimar Serban Cantacuzino, tarihi binaların korunmasının toplumlarda güçlendirilmiş bir aidiyet duygusuna yol açtığı inancını savunmuş ve bu savunması günümüze kadar kabul görmüş ve görmeye devam etmektedir (Plevoets ve Cleempoel, 2013). Cantacuzino gibi birçok mimar ve uzman kişiler de geçmişin mirasını korumanın en doğru yolunu yeniden işlevlendirme olarak görmektedir (Saraç, 2018). Mimari örneklerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için eskiyen işlevlerini yenilemek, işlevini günümüze uyum sağlamayarak yitirenlerin yeniden işlevlendirmeleri gerekmektedir. (Kuban, 2000; Altınoluk, 1998). Tarihi bir binanın yeniden işlevlendirmesindeki başarı binaya yapılacak minimum işlem ve vereceği minimum etki ile paraleldir. Yatırımcılar ve uzmanlar binanın ne derece tarihi bir önemi olduğunu ve hangi yöntemin bina için en uygun olduğunu kanunlar nezdinde değerlendirmek zorundadırlar. 1964 Venedik Tüzüğü'nün tarihi binaların ve alanların korunması ve restorasyonu ile ilgili önemli prensiplerini içeren 5. maddesi "Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir." olarak belirtilmektedir. Bu anlayış çerçevesinde yeniden kullanıma izin verildiği ve dikkat edilmesi gereken noktaların genel bir çerçevede aktarıldığı görülmektedir. Aynı zamanda 2003 yılında ICOMOS'un 14. genel kurulunda belirlenen ilkelerden 3.12'de de; "Her müdahale mümkün olduğunca, strüktürün ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihi değerine saygı göstermeli ve onun gelecekte de anlaşılmasını sağlayacak izleri korumaya özen göstermelidir." olarak belirtilmiştir (ICOMOS, 2003).

Bir yapının strüktürü ve işlevi birbiri ile ilişkilidir. Bu nedenle yapıya verilecek yeni işlevin yapının biçimsel özelliklerine uyması önemlidir. Mevcut yapının en az müdahale ile yeni işlevin gerektirdiği ihtiyaçlara cevap verebilmesi, fonksiyonel süreklilik ve yapı-işlev bütünlüğünün sağlanması açısından önemlidir (Apaydın,

2019). Bu yaklaşım, mekânın kullanımından en yüksek verimin elde edilmesini sağlar. Yeni bir işlevin gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda yapıya yapılan müdahalelerin minimize edilmesi, tarihi yapının özgünlüğünü ve karakterini korumak açısından da önemlidir. Bu şekilde, tarihi yapının estetik değeri ve kültürel önemi korunurken, yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, yeni işlevin gerektirdiği ihtiyaçlarla mevcut yapının uyumunu sağlamak için dikkatli planlama ve tasarım gerekmektedir. İç mekân düzenlemeleri, yapısal değişiklikler ve ek yapım işlemleri, mevcut yapının özelliklerine saygı göstererek yapılmalıdır. Böylece, yapı-ışlev bütünlüğü korunur ve mekânın kullanımı en etkili şekilde gerçekleştirilir.

Sonuç olarak, yeni işlevin gerektirdiği ihtiyaçlara en az müdahale ile ulaşmak, fonksiyonel sürekliliği ve yapı-ışlev bütünlüğünü sağlamak için önemlidir. Bu yaklaşım, mekânın kullanımından en yüksek verimi elde etmek ve tarihi yapının özgünlüğünü korumak açısından değerlidir (Çetin, 2021, 273).

Ancak, yenilenen bir binanın yapısına uyum sağlamak için farklı fonksiyonların uygulanması oldukça zor olabilir. Bu tür tarihi yapılar için yeni eklerin tasarımı, İngiltere'de 19. yüzyılın sonundan itibaren önemli bir konu haline gelmiştir. John Ruskin ve William Morris'in öncülüğünü yaptığı modern koruma teorisi, restorasyon çalışmalarında özgün malzemenin belge niteliğine odaklanmayı ve dönemin üslup birliğini dayatmayı reddeder.

Eski Yapıları Koruma Derneği (*Society for the Protection of Ancient Buildings-SPAB*), William Morris'in kurucularından biri olduğu ve 1877'de yayımlanan manifestolarında koruma yaklaşımlarını ortaya koydukları önemli bir kuruluştur. SPAB'ın halen bağlı olduğu ilkelerden biri, tarihi bir yapının mevcut değerleriyle korunmasıdır. Eğer bir yapı güncel kullanımını sürdüremeyecek duruma gelirse, yapıya müdahale edilmeden yaşayan bir tanık olarak korunması gerektiğine inanılır.

Tarihi yapılara yeni işlevler kazandırmayı ele alan rehber belgelerin de bu konuya değindiği görülmektedir. Örneğin, uluslararası yaygınlığı olan Venedik Tüzüğü (ICOMOS, 1964)'nın 12. maddesi, eksik kısımların tamamlanırken bütünlüğe uyumlu bir şekilde bağdaştırılması gerektiğini vurgular. Aksi takdirde, yapısal elemanların ve işlevsel gerekliliklerin uyumsuzluğu nedeniyle kullanılamayan bölgeler ortaya çıkabilir. Bu durumda, eski özelliklerle uyumsuz olan belirli yeni özelliklerin ortaya çıkabileceği belirtilir.

Tarihi yapıların yeniden inşa edilmesi sırasında, mimari, teknik ve kültürel platformlarda koordinasyon sağlamak, toplumsal değerleri birleştirmek, ekonominin ve bölgenin bütünlüğünü korumak önemlidir. Ancak iç mekân düzenlemelerinde yapılacak yeniden işlevlendirmeler nedeniyle eksiklikler ortaya çıkabilir. İç ve dış uyumsuzluklar nedeniyle bu tarihi ve kültürel açıdan değerli yapılar, tanınmaz hale gelerek tarihe olan katkılarını kaybedebilir. Bu nedenle, bu tür girişimlerin belirli değerler ve etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Çetin, 2021, 274).

Yaşadığımız modern çağ, yeni taleplerinde ortaya çıkmasına sebep olurken, eski yapıların yeniden kullanılmasını da zorunlu hale getirmiştir. Bu yapıların muhafaza edilip yeniden kullanılabilir hale gelmesinin uzun vadede faydaları da bulunmaktadır. Yerinde ve uygun şekilde yapılmış bir işlevlendirme, bakımsızlık nedeni ile eskimeye yüz tutmuş bir yapının yeniden kullanılıp var olduğu dokuya yaşamsal olarak da entegre olmasına vesile olmaktadır. Bu çerçevede yeni yapı üretmek yerine daha az maliyet ile kullanılabilir olmaları, orijinal görüntülerine göre rehabilite edilmeleri ve sahip oldukları hikayeler ve yaşanmışlıklar ile toplumsal belleğe katkıda bulunmaları sağlanabilir. Daha da önemlisi, uygun bir işlevin belirlenmesi, tarihi yapının günümüz koşullarında var olduğu kentsel dokuya hem fiziksel hem de yaşamsal anlamda entegre olmasıyla gündelik hayatın bir parçası haline gelmesini sağlayabilecek potansiyeli doğurur. Ancak bu noktada tarihi yapıların fiziksel ve kültürel açıdan sürdürülebilirliğinden bahsedebiliriz (Oppio ve Bottero, 2014).

3. YENİDEN İŞLEVLENDİRME SEBEPLERİ

Her tarihi yapının kendine özel yenilenme sebepleri bulunmaktadır. Doğru restorasyon seçimi yapılarak, yapıların gereksinimleri karşılanmalı ve yapıların yeniden hayat bulması sağlanmalıdır. Binaların tarihsel değerleri, kültürel önemleri, mimari değerleri, inşaat teknikleri, turizme ve yerel işletmelere olan katkıları ve geçmişi korumak için sahip olduğumuz birer şans olmaları onları yeniden işlevlendirmemiz için yeterli sebeplerdir. Yeniden işlevlendirmenin üç temel ayağı bulunmaktadır. Bunlar sosyo-kültürel faktörler, ekonomik faktörler ve çevresel faktörlerdir.

3.1. Sosyo-Kültürel Sebepler

Tarihi yapıların mahalle ölçeğinden, dünya ölçeğine kadar salınan simgesellikleri, ya da geçmişe ait yaşam biçimlerini, mekân oluşturma ve kullanma biçimlerini, yapı yapma tekniklerini günümüze taşıyor olmaları genel olarak koruma çerçevesinde önemlidir. Fakat yeniden işlevlendirme özelinde en önemli olan nokta tarihi yapının donuk, gündelik hayattan kopuk, eylemselliğinin az olduğu bir durumdan; aktif, etken, değişken bir yapıya dönüşmesidir.

Toplumsal belleğin taşıyıcısı olan tarihi yapılar zaman kavramının izini üzerinde görebildiğimiz yapılardır. Geçmiş ile günümüzü birbirine bağlar ve bir toplumun yerleştiği coğrafyanın kültürünün devamlılığını sağlarlar. Yeniden işlevlendirme, tarihi yapılarda Pierre Nora'nın tarih ve bellek kavramlarının tartışılması gereken bir eylem olarak karşımıza çıkar. Nora'ya göre tarih toplumların kendi geçmişlerini kurguladıkları, geçmişin soyut olarak temsil edildiği, donmuş bir durum iken; bellek aktif, değişken ve devamlıdır. Bellek somut olana kök salar ve kendisini mekâna bağlar (Nora, 1989). Tarihi bir yapıyı olduğu gibi korumak bir anlamda onu dondurmaktır demektir. O yapı ancak gündelik hayatın, yaşamsallığın ve kültürün bir parçası olur ise toplumsal belleğin devamlılığından bahsedebiliriz. Belleğin Nora'nın deyimiyle aktif ve değişken olması, tarihi yapıları da bu değişime ayak uydurabilmeleri noktasında kendi bünyesine dahil eder. Yeniden işlevlendirme tarihi yapıları aktif toplumsal belleğin bir parçası yapma konusunda etkindir.

3.2. Ekonomik Sebepler

2012 yılında Ellen McArthur Kuruluşu tarafından tanımlanan “döngüsel ekonomi” kavramı günümüzde dirençli şehirler yaratmak ve daha üst ölçekte de toplumların refahı için öne çıkan bir kavramdır. Döngüsel ekonomi kavramı “kendini yeniden üretebilmek üzere tasarlanmış bir ekonomiyi tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir. Bir ekonomide iki tür malzeme akışı vardır: biyosfere yeniden entegre edilebilen biyolojik olanlar ve biyosfere girmeden yeniden değerlendirilmeye mecbur olan teknik olanlar” (Spina, Carbonara, Stefano ve Viglianisi, 2023). Tarihi yapılar bu tanım çerçevesinde yeniden değerlendirmeye mecbur olan teknik yapılar olarak karşımıza çıkarlar. Bu çerçevede mimarlığın amaçları yeni inşa ihtiyacını düşürmek, inşaatı azaltmak, maliyetleri yönetmek, yerel ekonomiyi güçlendirmek, kaynakları doğru kullanmak ve sosyal koşulları geliştirmektir. Bu çerçevede yapıların uzun dönemli yeniden kullanımları döngüsel ekonominin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem yeni inşa maliyetlerinin oluşmaması, yeniden kazandırılan işlev ile bölgenin ekonomik döngüsünün bir parçası olması, bölgeye yeni eylem getirerek bir merkez haline gelmesi ve bunun sonucunda çevresinin de ekonomik dengelerini olumlu anlamda etkilemesi tarihi bir yapının yeniden işlevlendirilmesinin ekonomik çıktılarıdır.

Tarih boyunca koruma ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren de tarihi yapıların işlevlendirilmeleri farklı bağlamlarda tartışılmıştır. Fakat günümüzde artık bu bir zorunluk haline gelmiş ve kent ölçeğinde, dirençli kentler oluşturma çerçevesinde yeniden işlevlendirme önemli bir araç haline gelmiştir.

3.3. Çevresel Sebepler

Birleşmiş Milletler tarafından 2018 yılında sunulan “Dünyadaki Kentleşme Beklentileri” raporuna göre “dünya nüfusunun %55’i şehirlerde yaşamakta, küresel sera gazı emisyonlarının %70’den fazlası burada üretilmekte, küresel atıkların %50’si burada oluşmakta ve dünya enerjisinin üçte ikisi burada tüketilmektedir” (UN, 2018). Bu çerçevede aynı ekonomik faktörler açısından olduğu gibi, çevresel faktörler açısından da yeniden işlevlendirme hem kent ölçeğinde hem de küresel ölçekte olumlu

etkileri olan bir eylemdir. Bu uygulama günümüzde sadece tarihi yapılar ya da kültürel değeri olan yapılar için değil, belirli bir niteliğe sahip birçok yapı için de dirençli kentler oluşturma ve karbon ayak izini azaltma noktasında düşünülür hale gelmiştir.

Tarihi yapıları yeniden işlevlendirerek, toplumsal belleğin göstergesi olan yapıların devamlılığını sağlamaktayız Etki alanı geniş olan tarihi yapıların hem simgesellikleri sebebiyle üst ölçekte hem de gündelik hayata dahil olmaları anlamında daha küçük ölçeklerdeki etkileri ve bulundukları bölgeyi değiştirme potansiyelleri işlev dönüşümünün karar verilmesi aşamasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yapıların bulundukları bağlamın sadece fiziksel değil, tarihsel, kültürel ve sosyal, ekonomik ve çevre analizlerinin yapılmasından sonra işlev kararının verilmesi önemlidir. Sosyo-kültürel faktörler daha uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, günümüzün koşullarında ekonomik ve çevresel faktörler de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar elzem hale gelmiş ve dolayısıyla yeniden işlevlendirme bu çerçevede bir yöntem olarak önemini arttırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLER KAVRAMI IŞIĞINDA CEZAEVLERİ

1. TÜRKİYE’DE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN CEZAEVLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarihi doğrusal bir süreç olarak düşünen Riegl için bir anıt kolektif hafızanın taşıyıcısı olarak (anımsatma değeri), tarihi bir belge olarak (tarihi değer) ya da sonsuz yaşam ve çürüme döngüsünün tanıklığı olarak (eskilik değeri) görülebilmektedir. Eskilik değeri, bir nesnenin üzerindeki eskimenin onu deneyimleyenlerin üzerinde bıraktığı duygu halidir. Tarihi değer, her nesnede bulunan ve tarihsellik ile şekillenen bir değerdir. Anımsatma değeri ise Riegl’a göre amaçlanmış ve amaçlanmamış olarak ikiye ayrılır. Amaçlanmış anımsatma değeri nesnenin bir kişi ve olay için kasıtlı olarak tasarlanmış halidir. Amaçlanmamış anımsatma değeri ise tarihin bir döneminde üretilmiş olan bir nesnenin döneme dair bilgi vermesi sebebi ile gündelik bir nesne olsa dahi değerli olma durumudur. Daha önce Bölüm 2’de bahsedildiği gibi bu değerler bazı durumlarda birbiriyle çelişirler. Zamanın geçiciliği ve akışkan olması, çağın ruhunun gereklilikleri bu değerleri akışkan hale getirebilmektedir. Riegl’in öne sürdüğü şimdi ‘ye ait sayabileceğimiz göreceli sanat değeri ve kullanım değeri de bu çelişkileri daha da arttırmaktadır. Değerlerin birbiri ile bazen kesişmeleri, bazen çelişkili durumlar yaratmaları, yapıların da zaman içinde farklı değerler kazanmaları ile daha da katmanlı bir duruma evrilmektedir. Yapıların yapıldıkları dönemdeki değerleri, bu döneme dair ne tür veriler barındırdığı, zaman içindeki fiziksel eskimleri, kültürel ve tarihsel olarak çevresine yaptığı katkı gibi durumlar yapının koruma açısından değerlendirilmesi noktasında önemli hale gelir.

Türkiye’de işlevi sona ermiş ve yeniden işlevlendirilmeyi bekleyen resmi verilere göre 378 adet hapisane yapısı bulunmaktadır. Bu bölümde Riegl’ın değerler teorisi çerçevesinde Türkiye’den seçilen 10 yeniden işlevlendirilmesi gerçekleşen hapisane yapısı örnek olarak ele alınacaktır. İşlev olarak hapisane yapıları—suç kavramının simgeleşmiş mekanları olarak—amaçlanmış anımsatma değerleri toplumsal yapıda diğer yapılara göre farklılaşan yapılardır. Daha çok toplumdan

dışlanmanın mekanları olarak karşımıza çıkarlar. Bu yüzden özellikle anımsatma değerleri açısından fiziksel yapılarının dışında barındırdığı sosyal gerçekler ile de farklı anlam katmanlarını içermektedirler

1.1. Yeniden İşlevlendirilen Cezaevleri

Suç kavramı insanlık tarihi ile yaşıttır. Suça karşılık verilen ceza kavramının, sözlük anlamı ise “Uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım; ukubet” tir (sozluk.gov.tr). Hapishane ise “hapis cezasına çaptırılan kimselerin cezaları süresince kapatıldıkları yer” olarak açıklanmaktadır. İnsanlığa aykırı olan davranışlar sonucunda tarih boyunca insanlar farklı yöntemler ile cezalandırılmışlardır. Bu yöntemler kültür yapısına, sosyo-ekonomik vb. gibi yapılara bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Toplumun düzeninin korunması açısından suç işleyen bireylerin bulundukları bölgelerin yasaları gereğince cezalandırılıp suçlarını çekmeleri gerekmektedir.

Hapishanelerin ilk kurulmasındaki amaç suçluların cezalarının verilmesine kadar olan süreçte içeride tutmaktır. Hapis cezası ilk olarak kiliseler tarafından manastırların içerisinde kurulmuştur. İlk kurulan hapishaneler maalesef ki çok ilkel şartlar altında kurulmuştur. Dünyada ilk hapishane Hollanda’da 1596 yılında inşa edilmiştir (Özedirne, 2020).

İlkel toplumlarda suçlulara fiziki cezalar uygulandığından dolayı hapishanelere ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hapishane yapılarının inşa edilmeye başlandığı söylenebilir. Buradaki amaç cezanın eğitilmesi ve topluma kazandırılması olduğu görülmektedir. Teoride suçlu cezasını çekecek ve böylelikle ıslah olacaktır (Centel, 2020). Ülkelerin ceza kurumlarına hizmet eden hapishaneler, ülkelerin şartlarına göre fiziki, mimari ve uyguladıkları ceza şekilleri açısından değişmektedir.

Bu bölümde Türkiye’de bulunan, sadece fiziksel yapılarının niteliği sebebiyle değil, siyaset tarihi açısından da önemli sayılan 10 hapishane yapısı Riegl’in değerler teorisi çerçevesinde ele alınacaktır. Bu hapishanelerin seçilme sebepleri koruma kapsamında yeniden işlevlendirilmelerinin gerçekleştirilmesidir. Kent merkezinde olan büyük ölçekli hapishanelerin yanı sıra kırsalda daha küçük ölçekli olan hapishane yapıları da çalışma kapsamına alınmıştır. Bir kısmı siyaset tarihindeki önemleri, bir kısmı bulundukları çevreye yapmış oldukları katkılardan dolayı seçilmişleridir. Seçilen hapishaneler Ulucanlar, Eski Şile Cezaevi, Muş Bulanık Cezaevi, Sultanahmet Cezaevi, Sinop Kalesi Cezaevi, Gaziantep İslâhiye Cezaevi, Eski Datça Cezaevi, Yedikule Zindanları, İngiliz Karakolu ve Fransız Hapishanesi’dir.

1.1.1. Yedikule Zindanları

İstanbul'un tarihi bir yapı kompleksi olarak bilinen Yedikule Zindanları, M.S. 413-439 yılları arasında, Kral II. Teodosios döneminde yapılmıştır. Bu ihtişamlı yapı, aslen şehre gelen yabancı kralları ve önemli kişileri görkemli bir şekilde karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. Ancak, İstanbul'un fethinden sonra yapı, farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul'un fethinden önce, Yedikule Zindanları bir süre hapishane olarak kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise zaman zaman hapishane, darphane, sanat evi ve hatta hayvanat bahçesi olarak hizmet vermiştir. Bir dönemde ise Osmanlı Hazinesi burada muhafaza edilmiştir (Sarıköç, Çoşkun, 2018)

Şekil 1. Yedikule Zindanları Uydu Görüntüsü

Kaynak: Sanatın Yolculuğu, Bizans Sanatları, Osmanlı, Yedikule, 2020, <https://www.sanatin Yolculugu.com/yedikule/>, E.T: 19.08.2023

Şekil 2. Yedikule Zindanları

Kaynak: Sanatın Yolculuğu, Bizans Sanatları, Osmanlı, Yedikule, 2020, <https://www.sanatinvolculugu.com/yedikule/>, E.T: 19.08.2023

1968 yılında İstanbul Hisarlar Müzesi Müdürlüğü'ne bağlanan yapı, 2004 yılında özel bir şirketin kullanımı için devredilmek istenmiş, ancak alınan mahkeme kararıyla bu girişim iptal edilerek Yedikule Zindanları'nın statüsü korunmuştur. Ne yazık ki, yapılan bakım çalışmaları nedeniyle günümüzde Yedikule Zindanları'nı ziyaret etmek mümkün değildir. Ancak, geçmiş yıllarda birçok açık hava konserine ev sahipliği yapan bu mekânın yakın zamanda tekrar ziyarete ve konserlere açılacağı düşünülmektedir.

Yedikule Zindanları, bir açık hava müzesi niteliği taşımaktadır ve ziyaretçileri tarihin karanlık yüzüyle tanıştırmaktadır. Kanlı Kuyu, Genç Osman'ın idam edildiği oda, Altın Kapı ve zindan kuleleri gibi bölümler, hala geçmişteki kötü ruhunu korumaktadır ve burada gezinmek, tarihi ve kültürel açıdan önemli deneyimler sunmaktadır (Kadak, 2022).

Şekil 3. Yedikule Zindanları / Genç Osman'ın İdam Edildiği Oda

Kaynak: Kadak, Z., İstanbul'u Dinliyoruz 6: Yedikule'nin Çıgıllıkları, 2022
<https://www.absurdizi.com/istanbulu-dinliyoruz-6-yedikulenin-cigliklari/> E.T:19.08.2023

Birçok şarkıya konu olan Yedikule Zindanları İstanbul'un tarihi simgelerinden biridir ve oldukça önemli bir yapıdır. Özellikle zindanların önceki girişi olan ve Marmara Denizi'ne en yakın kısmı olan “Altın Kapı” için yüzlerce yıldır birçok gezgin yazı yazmış ve detaylı tasvirini yapmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birde bu görkemli tarihi yapının hapisane olarak kullanılması ve tarihte çok sayıda Osmanlı devlet adamının ve elçinin burada tutuklu kalmasıdır. Elbette akıllardan çıkmayan ve Osmanlı Tarihi'nde eşi benzeri görülmemiş bir olay olan Genç Osman (Sultan II.Osman) katliamıdır. Ünlü yazar Lev Tolstoy'un dedesi Kont Pyotr Tolstoy da aynı zaman da Yedikule Zindanlarının esirleri arasında bulunmaktadır (Genim, 2020).

İsmi Roma Dönemi'nden 4 ve Osmanlı döneminde de eklenen 3 kule ile Yedikule Zindanları olarak tarihe kazınmış olan Hisar çeşitli deprem ve yangınlar sebebi ile ne yazık ki bir kulesi eksik bir şekilde İstanbul'a gelen ziyaretçileri karşılamaktadır.

Şekil 4. Yedikule Zindanları / Bayrak Kulesi

Kaynak: Kaya, D., Yedikule Zindanları: Çıgılların Yükseldiği Yer, <https://iyikigormusum.com/yedikule-zindanlari-cigliklarin-yukseldigi-yer> E.T:22.08.2023

Şekil 5. Yedikule Zindanları / Kanlı Kuyu

Kaynak: Ersoy, A., Yedikule Zindanları Efsanesi, <https://www.bilgiustam.com/yedikule-zindanlari-efsanesi/> , 01.09.2023

Şekil 6. Yedikule Zindanları / Altın Kapı

Kaynak: Yedikule Zindanları, Kanlı Kuyu, 2023
<https://www.gunduzgeceistanbulturlari.com/yedikule-zindanlari-kanli-kuyu/> E.T 01.09.2023

Günümüzde 4 kule restorasyon içerisinde ve sadece 2 kule ziyarete açıktır. Yedikule Hisarı müzesi olarak hizmet vermektedir. Kültür ve sanat etkinliklerine ev sahipliği yapması amacı ile yeniden restore edilmeye başlanan Hisar, 1958 ve 1970 yılları arasında da o günün teknolojik şartları ile restorasyondan geçirilmiştir ve uzun süre sonra ilk kez yeniden restore edilmektedir. Anıt eser olması sebebi ile restorasyonun tamamen hisarın tarihi kimliğine uygun sürdürüldüğünü belirten restorasyon danışma kurulu üyesi yüksek mimar İhsan Sarı Uzun (Alyanak, 2021), önceki restorasyonda yoğun bir şekilde kullanılan ve dönemin kabul gören bir tekniği olan çimentoyu yaklaşık 20 seneye yakın sürecek bir zaman içerisinde anıt eserden ayırmayı ve hisarı orijinal haline döndürmeyi planladıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda restorasyon halka açık bir şekilde yapılmaktadır. Hisarın geçmişte yapılan restorasyonlar sırasında kullanılan çimentodan arındırarak horasan harcıyla⁵ güçlendirilmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda ve yapılan görsel incelemeler ışığında Yedikule Zindanlarının duvar tavan ve zeminde eskilik değerini taşıdığını, tarihi

⁵ Tarihi Horasan harç ve sıvaları tuğla kırığı, tuğla tozu, kiremit ve benzeri malzemelerin bağlayıcı olarak ise kireç ile karıştırılması ile elde edilmektedir. Osmanlıların çok kullandığı bir harç çeşididir. Bizans'ta da su geçirmezlik özelliği nedeniyle sarnıç, su kuyusu, su kemeri, hamam vb. yapılarda kullanılmıştır.

(<https://www.cnnturk.com/yasam/horasan-harci-yontemi-nedir-nasil-yapilir-mimar-sinanin-kullandigi-horasan-harciyla-yapilan-eserler>)

değerini her cephede ve kulede koruduğunu ve amaçlanmış anımsatma değerine de sahip olduğunu söylemek mümkündür. Uzun sürmesi planlanan restorasyon sonrası tarihi her santiminde hissedebileceğiniz Yedikule zindanlarının Türkiye turizminde çok büyük bir rolü olacağı aşikârdır (Alyanak, 2021).

1.1.2. Sinop Kalesi Cezaevi

Adından da anlaşılacağı gibi Türkiye'nin Sinop ilinde bulunan Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi, Boztepe yarımadasında Sinop tarihi kalesinin içinde bulunmaktadır. Lokasyon olarak iç kalenin içerisinde eski tersane alanında kurulmuştur. Büyük bir tarihi geçmişi bulunan kalenin yapılış tarihi M.Ö.2000 yıllarına dayanmaktadır. Yüzyıllar içerisinde Sinop'un Roma, Bizans, Pontus, Selçuklu ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesi ise, Kültür Bakanlığı'nın da arşivlerde yer alan bilgisi üzerine 1568 yılında cezaevine dönüşmüştür. Resmi olarak zindana dönüşme tarihi ise 1887'dir (Wikipeddia, Tarihi Sinop Cezaevi). 1997 yılına kadar kullanılmış olan cezaevi 1999 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilmiş ve müzeye çevrilmesine karar verilmiştir (Özsavaşçı, Özçelik, 2023).

Şekil 7. Sinop Cezaevi

Kaynak: Sinop Kalesi ve Cezaevi, <https://yuzyllikhikayeler.com/tarihi-kaleler/sinop-kalesi-ve-cezaevi/> E.T 09.07.2023

Evliya Çelebi, Tarihi Sinop Cezaevi için “*Büyük ve korkunç bir kaledir. 300 demir kapısı, dev gibi gardiyanları, kolları demir parmaklıklara bağlı ve her birinin bıyığından 10 adam asılır nice azılı mahkumları vardır. Burçlarında gardiyanlar ejderha gibi dolaşır. Tanrı korusun, oradan mahkûm kaçırtmak değil, kuş bile uçurtmazlar.*” diye bahsetmektedir (Özsavaşçı, Özçelik, 2023).

Kültür tarihimizde önemli bir rolü olan cezaevinin önemli birçok özelliği mevcuttur. Evliya Çelebi’nin kaçması imkânsız olarak tanımladığı cezaevi ilk olarak bu söylem ile ünlenmiştir. Siyasi mahkumları ile de adından oldukça söz ettiren cezaevinin tanınmış mahkumları arasında Kırım Hanı Devlet Giray, Refik Halit Karay, Mustafa Suphi, Ahmet Bedevî Kuran, Refik Cevat Ulunay, Hüseyin Hilmi, Burhan Felek, Osman Cemal Kaygılı, Sabahattin Ali ve Zekeriya Sertel gibi döneminin tanınmış isimleri bulunmaktadır (Yılmaz, 2009, 8) . Cezaevinde yazılan birçok şiir ve şarkı da mevcuttur. Bunlardan bir Sebahattin Aliye ait olan ve Sinop cezaevinde yazılan “Aldırma Gönül”, “Dışarıda Mevsim Baharmış” ve “Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz” adlı eserlerdir.

Şekil 8. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Koğuşların Dış Cepheden Görünüşü (2020)

Kaynak: Haber 7, Sinop Tarihi Cezaevi ve Müzesi restorasyona alınıyor, 2020
<https://m.haber7.com/seyahat/haber/2978956-sinop-tarihi-cezaevi-ve-muzesi-restorasyona-aliniyor>
E.T 09.07.2023

Sinop cezaevi, kullanıldığı dönemden günümüze neredeyse olduğu gibi korunarak ve ufak dokunuşlar ile güçlendirilmesi yapılarak gelmiş bir cezaevi müzesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 11’de görüldüğü üzere yalnız cezaevinin dış cephesi değil aynı zaman da cezaevi iç duvarları ve mevcut rutubet izleri de hala varlığını korunmaktadır. Bu açıdan ele alındığında tarihi dokunun da bozulmadığı gözükmemektedir. Bu bilgiler ışığında yapının değer kavramı ele alındığında eskilik değerine sahip olduğunu ve tarihi değer taşıdığını ve aynı zamanda da amaçlanmış anımsatma değerine de sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 9. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Koğuşların Dış Cepheden Görünüşü (2020)

Kaynak: Haber 7, Sinop Tarihi Cezaevi ve Müzesi restorasyona alınıyor, 2020
<https://m.haber7.com/seyahat/haber/2978956-sinop-tarihi-cezaevi-ve-muzesi-restorasyona-aliniyor>
E.T 09.07.2023

Şekil 10. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Müzesi Koğuşların Görünüşü

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Sinop Tarihi Cezaevi, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/91141,sinop-tarihi-cezaevipdf.pdf?0> E.T 09.07.2023

Şekil 11. Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi Müzesi Koğuşların İç Mekân Görünüşü

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Sinop Tarihi Cezaevi, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/91141,sinop-tarihi-cezaevipdf.pdf?0> E.T 09.07.2023

1.1.3. Fransız Hapishanesi

Fransız Hapishanesi İstanbul'un Fatih ilçesinde Küçükayasofya mahallesinde bulunan Osmanlı dönemine ait bir hapishanedir. Osmanlı topraklarında bulunan Fransız pasaportuna sahip kişilerin belirli ayrıcalıklar neticesinde Fransa kanunlarına göre yargılandıkları ve belli bir süre tutuldukları hapishanedir (Vikipedi). 1800'lü yıllardan günümüze kadar gelen yapı 1914 yılında kapatılmış, belli bir süre Valilik ahır olarak kullanılmış ve günümüzde ise İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır. Belli bir dönem kullanılmamasına rağmen değerini kaybetmeyen yapı günümüzde de halen değerlerini korumaktadır.

Şekil 12. Fransız Hapishanesi Konum

Kaynak:https://www.google.com/maps/place/Frans%C4%B1z+Hapishanesi/@41.0022993,28.9713577,143m/data=!3m1!1e3!4m6!3m5!1s0x14cab997ba0bad7f:0xfdd003e0dbe10362!8m2!3d41.0023668!4d28.971075!16s%2Fg%2F11gh9nm28_?entry=ttu_, E.T. 18.08.2023

Büyükşehir Belediyesi'nin 2000 yılında başlatıp 2 yıl süren onarım ve yenileme çalışmaları sonrasında oldukça donanımlı bir yapıya dönüşen cezaevini günümüzde ziyaret etmek mümkündür.

Şekil 13. Fransız Hapishanesi Avlu

Kaynak: Abma Restorasyon, İstanbul Fransız Hapishanesi Bakım Onarım İşi, 2018, <https://www.abmarestorasyon.com/portfolio/1315/> E.T:07.08.2023

Şekil 14. Fransız Hapishanesi Dış Cephe

Kaynak: Güçlü Grup, Fransız Hapishanesi Restorasyon İnşaatı İşi, 2004, <http://guclugroup.com.tr/en/portfolio/fransiz-hapishanesi/> E.T:07.08.2023

Şekil 15. Fransız Hapishanesi Dış Cephe

Kaynak: Ne nerede, 2017, <https://www.nenerede.com.tr/ilan/fransiz-hapishanesi-2/> E.T:07.08.2023

Şekil 16. Fransız Hapishanesi Hücre Kapıları

Kaynak: İstanbul Gezilecek Yerler, Fatih Gezilecek Yerler, Eminönü Gezilecek Yerler, Fransız Hapishanesi, <https://www.neredekal.com/fransiz-hapishanesi-gezilecek-yer-detay/> E.T:06.08.2023

Şekil 17. Fransız Hapishanesi Hücreler

Kaynak: İstanbul Gezilecek Yerler, Fatih Gezilecek Yerler, Eminönü Gezilecek Yerler, Fransız Hapishanesi, <https://www.neredekal.com/fransiz-hapishanesi-gezilecek-yer-detay/> E.T:06.08.2023

Literatür taramaları sonrasında her ne kadar geçmişe ait görsellere ulaşılamasa da yapının dış cephesinde restorasyon sonrasında büyük ölçüde değişikliğe uğradığı verdiği hissiyattan anlaşılmaktadır. Yapı dış cephede son derece modern ve bakımlı durmaktadır. Yapı ilk bakışta hapishane hissiyatını ziyaretçilerine yaşatmayı başaramasa da mekâna giriş yapıldıktan sonra hücreler yapının hücresel sisteminden dolayı hapishane olduğunu göstermektedir. Hapishanenin kapıları hapishane döneminde kullanıldığı gibi olup sadece bakımları yapılmıştır ve şekil 16’da da görüldüğü gibi tarihi yaşatmak adına özgün hali kısmen korunabilmiştir. Şekil 16’da görüldüğü gibi yer döşemeleri de yine tarihi dokusunu korumaktadır. Bu bağlamda yapının dış cephede olmasa da iç mekânda eskilik değerini taşıdığını, tarihi değerini koruduğunu ve yapılan restorasyon sonucunda da amaçlanmış anımsatma değerine de sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz.

1.1.4. Eski Datça Cezaevi

Muğla’nın Datça ilçesinde bulunan eski Datça Cezaevi 1901 yılında kurulmuştur (Turan, 2021). Tam olarak 100 sene hizmet vermiş olan cezaevi Türkiye’nin en küçük cezaevi olarak ün kazanmıştır ve aynı zamanda 1980 yılında

Türkiye’de gerçekleşen askeri darbe sonrası Türk siyasi liderlerinden Bülent Ecevit’in de aldığı mahkumiyet cezasını çekmek için Datça cezaevinde kalmak üzere başvurmasıyla ülke gündeminde yer almış bir cezaevidir (İhlas Haber, 2021).

Şekil 18. Datça Cezaevi Lokasyon

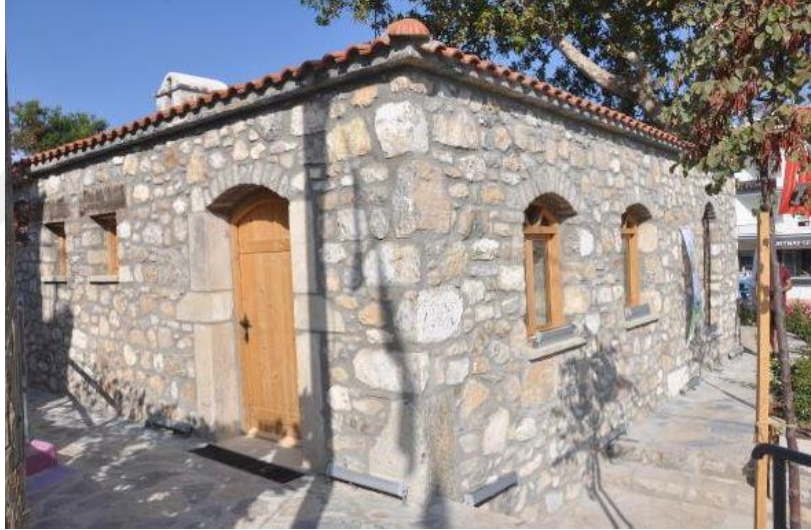
Kaynak: <https://www.google.com/maps/search/Eski+Dat%C3%A7a+Cezaevi/@36.7297601,27.6850712,214m/data=!3m1!1e3?entry=ttu> E.T:11.08.2023

Sadece 8 mahkum kapasiteli ve 60 ^m2 olan cezaevi 2002 yılında kapatılmış ve 18 yıl boyunca ilgisizlikten dolayı oldukça tahrip olmuştur. 2017 yılında kamulaştırılmış olan bina restorasyon ile birlikte Demokrasi Müzesi haline gelmiştir (Ülker, 2021). Dönemin Datça Belediye Başkanı Gürsel Uçar’a göre kültür mirası olarak, gelecek kuşaklara aktarmak için ve insanların kendilerini anlatacağı, düşüncelerini dile getireceğı bir alan olarak Datça'ya kazandırmak amaçlı (Köse, 2019) restore edilen yapının içerisinde aynı zamanda Datça'da yaşayan gençlerin, sanatçıların, araştırmacıların ve kitapseverlerin de yararlanacağı bir kütüphane yer almaktadır (Çil, 2021).

Şekil 19. Eski Datça Cezaevi Restorasyon Öncesi

Kaynak: Milliyet, Eski Cezaevi 'Demokrasi Müzesi', Yeşil Alan 'Sınırsızlık Meydanı' Olacak,2019, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/eski-cezaevi-demokrasi-muzesi-yesil-alan-sinirsizlik-meydani-olacak-6105370> E.T:13.08.2023

Şekil 20. Eski Datça Cezaevi Restorasyon Sonrası

Kaynak: Yeni Çağ Gazetesi, Datça'daki Eski Cezaevi 'Demokrasi Evi Oldu', 2021, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/datcadaki-eski-cezaevi-demokrasi-evi-oldu-482031h.htm> 14.08.2023

Datça’da yaşayan toplumun anılarında yeri olan cezaevinin restorasyon sonrası dış cephesinde birtakım tamamlamalar ve temizlemeler yapılmış olup orijinaline sadık kalınmıştır. Aynı şekilde aşağıda şekil 21’de görüldüğü gibi iç duvarlarda da aynı hissiyat verilmek istenmiştir. Bununla birlikte yine şekil 21’de görüleceği üzere

tavanda ve dinlenme alanlarında ahşap kullanılmış ve yerde de beton döşeme üzerinde herhangi bir malzeme kullanılmamış olmasından dolayı tarihi atmosfer yakalanmak istenmiştir.

Şekil 21. Demokrasi Müzesi Kütüphanesi

Kaynak: Yeni Çağ Gazetesi, Datça'daki Eski Cezaevi 'Demokrasi Evi Oldu, 2021, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/datcadaki-eski-cezaevi-demokrasi-evi-oldu-482031h.htm> 14.08.2023

Yapının restorasyon öncesi gelmiş olduğu durumdan dolayı önceki cezaevi görüntüsüne ait belge bulunmadığı için mevcut durumu ile karşılaştırmak her ne kadar mümkün olmasa da eskilik değerini tamamen yitirdiğini, tarihi değerini sadece dış cephede koruduğunu fakat yıllardır bulunduğu konum ve yapılan restorasyonun önceki formuna olan benzerliği sebebi ile amaçlanmış anımsatma değerine sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

1.1.5. İngiliz Karakolu

Galat Kulesi ve çevresi İstanbul'un mimari açıdan en kıymetli bölgelerinden biridir. İçerisinde barındırdıkları yapıların birçoğu her ne kadar farklı işleve sahip olsalar da çehrelerini halen korumaktadırlar. Bugünkü adı ile Galata Evi yani geçmiş tarihin İngiliz Karakolu da bu yapılardan birisidir. İstanbul'un işgali sırasında İngiliz Karakolu olarak kullanılan yapı, Galata Kulesi Sokak'tan Bankalar Caddesi'ne doğru inerken sol tarafta kalmaktadır.

Şekil 23. İngiliz Karakolu Dış Cephe

Kaynak: Ari, D., Kangurular, The Galata House (Galata Evi)- Beyoğlu- İstanbul, 2015, <https://kangurular.com/?id=116> E.T:27.08.2023

Şekil 24. İngiliz Karakolu Avlu

Kaynak: Ari, D., Kangurular, The Galata House (Galata Evi)- Beyoğlu- İstanbul, 2015, <https://kangurular.com/?id=116> E.T:27.08.2023

Şekil 25. 2. Kattaki Cumbalı Yemek Salonu

Kaynak: Ari, D., Kangurular, The Galata House (Galata Evi)- Beyoğlu- İstanbul, 2015, <https://kangurular.com/?id=116> E.T:27.08.2023

Şekil 26. İngiliz Karakolu/ Giriş Kat Yemek Salonu

Kaynak: Ari, D., Kangurular, The Galata House (Galata Evi)- Beyoğlu- İstanbul, 2015, <https://kangurular.com/?id=116> E.T:27.08.2023

Şekil 27. İngiliz Karakolu/ İç Mekân Giriş

Kaynak: Ari, D., Kangurular, The Galata House (Galata Evi)- Beyoğlu- İstanbul, 2015, <https://kangurular.com/?id=116> E.T:27.08.2023

Yapının dış cephesine bakıldığında eskilik değerini ve tarihi değerini koruduğu açıkça gözükmektedir. Aynı şekilde 1. kat, 2. kat ve iç mekân girişinde hapisane olduğu dönemlere ait izleri şekil 25, 26 ve 27’de işaretlendiği gibi korunduğu gözükmektedir. Bu bağlamda Galata Evi’nin İngiliz Karakolu olduğu dönemlere ait eskilik değerinin, tarihi değerinin ve amaçlanmış anımsatma değerinin olduğunu söylenebilir.

1.1.6. Sultanahmet Cezaevi

İstanbul Fatih ilçesinde bulunan Sultanahmet bölgesi, İstanbul’un en eski yerleşim alanlarından biridir. Diğer adıyla tarihi yarımada olarak anılan Sultanahmet Roma İmparatorluğu döneminde I. Konstantinius tarafından inşa edilmeye başlanmıştır. Tarihi Topkapı Sarayı, Ayasofya, Hipodrom, Yerebatan Sarnıcı, Süleymaniye Camii ve birçok tarihi müze ve arkeolojik kalıntılar Sultanahmet semtinde yer almaktadır.

Şekil 28. Sultanahmet Yarımadası

Kaynak:<https://www.google.com/maps/place/Kirkit+Voyage/@41.0066079,28.9804294,201m/data=!3m1!1e3!4m17!1m10!3m9!1s0x14cab9bc45ca8d25:0xa5d669769ae3977d!2sFour+Seasons+Hotel+Istanbul!5m2!4m1!1i2!8m2!3d41.0065918!4d28.9802147!16s%2Fg%2F11b76gw9nv!3m5!1s0x14cab9bceec10d8b:0xe886d5bef4c1cc56!8m2!3d41.0060726!4d28.9803137!16s%2Fg%2F11g8wcq89r?hl=tr&entry=ttu>

Sultanahmet Meydanı'nın doğusunda kalan, Sultanahmet Camii'nin ve Topkapı Sarayı'nın hemen yanı başında bulunan, inşası 1918 ve 1919 yılları olarak tarihlenen Tarihi Sultanahmet Cezaevi 1845 yılında kurulan eski Darülfünun binasının hemen yanında bulunmaktadır. Eski adıyla Dersaat Cinayet Tefvikhaneesi olan cezaevi 1969 yılına kadar hizmet verdikten sonra Bayrampaşa Cezaevi'nin kurulması ile kapatılmıştır. Aradan geçen 11 yıldan sonra yeniden onarılarak özellikle siyasi tutukluların hapsi için açılmıştır. 12 Eylül askeri darbesinde tutuklanan yüzbinlerce kişi sebebiyle cezaevinin açılmasına gerek duyulmuştur. Bu sebeple tekrar açıldığı tarih olan 1980'den 1986'ya kadar 6 yıl boyunca askeri cezaevi olmuştur (Vikipedi).

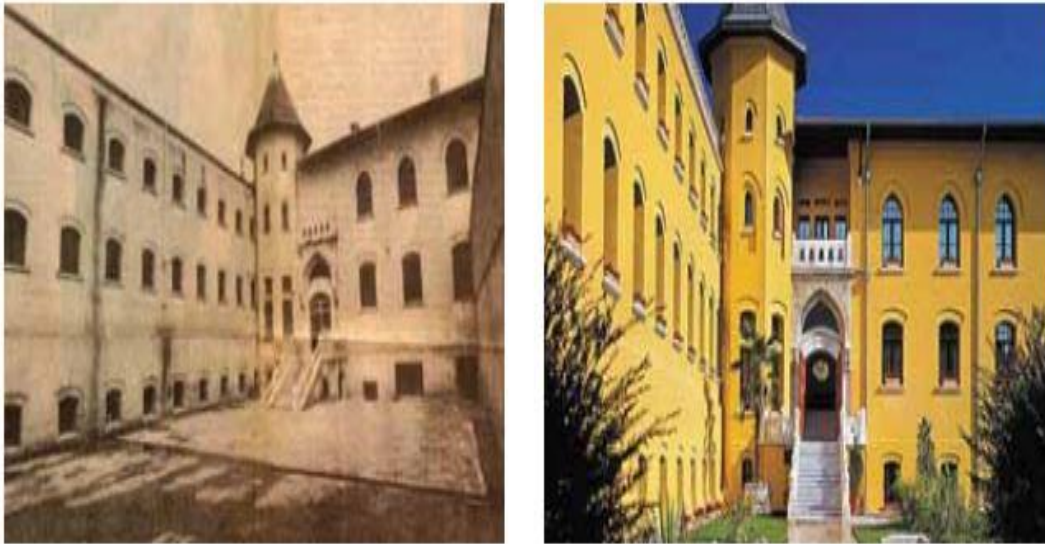
Daha çok sosyalist ve muhaliflerin bulunduğu cezaevi tek tip mahkûm kıyafeti uygulamasını başlatan ilk cezaevidir. Uzun bir süre ağırladığı mahkûmlar arasında Kemal Tahir, Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Yalçın Küçük, Can Yücel, Deniz Gezmiş, Aziz Nesin, Fazıl Kısakürek gibi dönemin birçok tanınmış ismi bulunmaktadır. Öyle ki Nazım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları adlı eseri, Orhan Kemal'in 72. Koğuş adlı romanı gibi önemli eserlerin bu cezaevindeyken yazdığı belirtilmektedir (Gezginhayta, 2014).

Cezaevinin mimarının tam olarak kim olduğu bilinmese de bazı kaynaklara göre Mimar Kemaleddin Bey, farklı kaynaklarda ise Mimar Vedat Tek olarak geçmektedir ve neo-klasik Türk üslubu ile inşa edilmiştir. Bu akımın en ünlü temsilcileri ve öncülüğünü yapan mimarların Mimar Kemaleddin Bey ve Mimar Vedat Tek olduğu bilindiği içi yapının mimarı muamma olarak kalmaya devam etmiştir. İstanbul'un bu üsluptaki ilk yapısıdır. Binanın dış cephesini süsleyen çinilerin ise dönemin ünlü çini ustası Hafız Mehmed Emin olduğu iddia edilmektedir (Korkut, 2019, 49).

1986 yılında kapanması ile atıl bir durumda bırakılan yapı, 1990 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir. Yapı kısa bir süre için kültürel etkinlikler için kullanılmıştır ve 1993 yılında 49 yıllık kullanım hakkı ile yapı Kanada merkezli olan Four Seasons Otel'e devredilmiştir (Vikipedi). New York Times gazetesinde

Sultanahmet Cezaevi dünyada otele dönüşen ilk cezaevi olarak yayınlanmıştır (Dünya Bülteni, 2007).

Yapının bulunduğu alan sit alanı konumundadır ve dolayısı ile yeni yapılaşmaya izin verilmemektedir. Anıtlar Yüksek Kurulunun verdiği karara göre binanın dış cephesine dokunulmayacak ancak iç mekânda her türlü değişikliğin yapılabileceği yönünde olmuştur. Bu sebeple dış cephede yapının mimarlık üslubu korunmuş fakat avlu ve iç mekânda büyük değişim yaşamıştır. Yapılan bu değişiklikler kapsamında yapının eskilik değerine sahip olmadığını, tarihi değer taşıdığını ve amaçlanmış anımsatma değerine sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Şekil 29. Eski Sultanahmet Cezaevi Eski ve Yeni Dış Cephe Görüntüsü

Kaynak: Bir Toplumsal Bellek Nesnesi Olarak Tarihi Cezaevleri: Yeniden İşlevlendirmede Özgünlük Tartışması- İlter Büyükdığan - Münevver Çavuş- İstanbul-2016

Şekil 30. Four Seasons Çağdaş Ekler Kapsamında Çelik Çatı

Kaynak: Korkut, E., Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Sultanahmet Cezaevi Örneği, İstanbul Aydın Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019

1.1.7. Ulucanlar Cezaevi

Ulucanlar Cezaevi 1923 yılında askeri depo olarak inşa edilen yapının, 1925 yılında cezaevine dönüştürülmesi ile üretilen bir yapıdır. Eski adı ile Cebeci Tevfikhanesi olan Ulucanlar Cezaevi Ankara'nın Altındağ ilçesinde bulunmaktadır. Konumu nedeni ile Ankara Kalesi ve tarihi Ulus kent merkezi ile de uyumlu bir yapı olarak kabul edilmektedir (Çavuş, 2020).

ile Ulucanlar Cezaevi hafızalara kazınmıştır. Cezaevinde; Cüneyt Arcayürek, Mahmut Alınak, Fakir Baykurt, Hatip Dicle, Orhan Doğan, Bülent Ecevit, Yılmaz Güney, Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal, Yavuz Öbekci, Selim Sadak, Sırrı Sakık, Kemal Tahir, Metin Toker, Muhsin Yazıcıoğlu ve Leyla Zana gibi ünlü tutuklu ve mahkûm kalmışlardır. Eski cezaevi aynı zamanda eski tanınmış aktör Yılmaz Güney'in Duvar filminin de ilham kaynağıdır. 1989 yılına ait olan dönemin ses getiren uzun metrajlı filmlerinden Uçurtmayı Vurmasınlar filmi de Ulucanlar Cezaevi'nde çekilmiştir. Aynı zamanda 2009 yılında tanınmış oyuncu Kenan İmirzalıoğlu'nun oynadığı Ezel dizisinin cezaevi sahneleri de Ulucanlar'da çekilmiştir (Vikipedi).

Cezaevinin bugünkü kapalı alanı geleneksel yapı malzemeleri ile Birinci Milli Üslubu'na uygun olarak yapılmasına rağmen, zaman içinde nitelsiz ek yapılar ile büyütülmüştür. 2006 yılının Ağustos ayında kapanan cezaevi bulunduğu bölgenin belediyesi olan Altındağ Belediyesi tarafından Ulucanlar Cezaevi Müzesi'ne dönüştürülerek hizmet vermeye başlamıştır. Değeri sonradan anlaşılan cezaevinin yeniden canlandırılması ve kentin bir tarihi değeri olması için onarılmış ve korunmaya alınmış olduğu görülmektedir. Restorasyon çalışmaları yapılırken her ne kadar orijinalliğine sadık kalınmak istense de yapının orijinalinden uzaklaştığı da görülmektedir.

Riegl'a göre; “Anıt en eski ve özgün anlamıyla insanın tek başına yaptığı işleri veya gösterdiği hünnerleri (veya bunların bir karışımını), özellikle gelecek kuşakların zihninde canlı tutmak amacıyla inşa ettiği eserdir.” (Riegl, 2015, alıntılanmış, Polat, 2019, 52) Bu bağlamdan yola çıkarak Ulucanlar Cezaevi'nin kişilerin geçmiş ile olan empati duygusunu yitirdiğini de söyleyebilmekteyiz. Bunun sebebi ise yapılan restorasyonun fazla müdahaleci olmasıdır. Bu bağlamda yapının yapılan müdahaleler sonrasında eskilik değerini kaybettiğini, fakat tarihi değerini ve amaçlanmış anımsatma değerini korumaya devam ettiğini söyleyebilmekteyiz.

Şekil 32. Ulucanlar / Restorasyon Öncesi

Kaynak: Çavuş, M., (2020) Korumada otantiklik: Ceza evlerinin yeniden işlevlendirilmesi, Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Şekil 33. Ulucanlar / Restorasyon Sonrası

Kaynak: Çavuş, M., (2020) Korumada otantiklik: Ceza evlerinin yeniden işlevlendirilmesi, Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Şekil 34. Ulucanlar / 9. ve 10. Koğuş

Kaynak: Ulucanlar Cezaevi Müzesini Sizler İçin Gezdik, Memurlar.Net, Ankara, <https://www.memurlar.net/album/202/ulucanlar-cezaevi-muzesini-sizler-icin-gezdik.html> E.T
20.07.2023

1.1.8. Eski Şile Cezaevi

Nüfusu itibari ile az kişinin yaşadığı Şile İstanbul'un Anadolu yakasının Karadeniz'e karşı olan kıyısında bulunmaktadır (Cnnturk, 2023). Literatür taramaları sonucu çok fazla bilgiye ulaşılamasa da Şile'nin Çavuş mahallesinde bulunan eski Şile cezaevi 1950 yılında yapılmıştır ve mimarı bilinmemektedir.

Cezaevi yapısı olarak kasaba tipi cezaevidir (Sonsaat, 2023). 50'li yıllarda Adalet Bakanlığı'nın tip projesine göre taş mimari stilinde inşa edilmiştir⁶. Şile tarihinde önemli bir yeri olan Cezaevi, belli bir yaşı geçmiş Şile vatandaşlarının

⁶ Tip projeler, belirli bir proje türüne ilişkin (eğitim, sağlık, herhangi bir kamu yapısı...) bir mimar veya mimarlar tarafından herhangi bir arsa, bağlam, iklim, topografya verisi düşünülmeden ya da pilot bir bölgede tasarlanan ve hazırlanan avan projeler olarak tanımlanabilir.

hafızlarında da yer etmiş bir cezaevidir. Şimdilerde hayata geçirilmek üzere Gençlik Merkezi olması için restorasyonu tamamlanmak üzere olan proje ile ilçede eksik olan gençlere ait kamusal bir mekânın da temeli atılmıştır. Bodrum, giriş ve 1.kat olmak üzere her biri 225 m² olan projede 1 adet kültür merkezi, derslik, toplantı odası, kütüphane ve sergi alanı yerleştirilmiştir (Şile Aktüel, 2022).

Şekil 35. Şile Cezaevi

Kaynak: Şile Cezaevi kütüphane oluyor. Haber Şile, 2022, <https://silehaberleri.com/sile-cezaevi-kutuphane-oluyor/> E.T: 03.08.2023

Şekil 36. Şile Cezaevi Dış Cephe

Kaynak: Şile Cezaevi kütüphane oluyor. Haber Şile, 2022, <https://silehaberleri.com/sile-cezaevi-kutuphane-oluyor/> E.T: 03.08.2023

Şekil 37. Şile Cezaevi İç Cephe

Kaynak: Şile Cezaevi kütüphane oluyor. Haber Şile, 2022, <https://silehaberleri.com/sile-cezaevi-kutuphane-oluyor/> E.T: 03.08.2023

Şekil 38. Şile Cezaevi Dış Cephe Görünüş

Kaynak: Şile Cezaevi kütüphane oluyor. Haber Şile, 2022, <https://silehaberleri.com/sile-cezaevi-kutuphane-oluyor/> E.T: 03.08.2023

Şekil 39. Şile Cezaevi İç Mekan

Kaynak: Şile Cezaevi kütüphane oluyor. Haber Şile, 2022, <https://silehaberleri.com/sile-cezaevi-kutuphane-oluyor/> E.T: 03.08.2023

Taş binada cephedeki ve iç mekandaki taşlar restore edilmiştir. Çağdaş eklemeler kapsamında cezaevinin çatısına açılır kapanır cam panel eklenerek camlar açıldığında eski planın formunun alınması sağlanmıştır. Görsellerden de anlaşılabacağı üzere tarihi yapı dış cephede hedeflendiği gibi dokusunu korumuş gözükmektedir (Şile Aktüel, 2022). Aynı şekilde iç mekânda da taş yapının olduğu gibi korunacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda yapının çağdaş eklemeler ile birlikte eskilik değerini yitirdiğini, fakat tarihi değerini ve amaçlanmış anımsatma değerini korumaya devam ettiğini söyleyebilir.

1.1.9. Gaziantep İslâhiye Cezaevi

Gaziantep İslâhiye Cezaevi Gaziantep' in İslâhiye ilçesinde bulunan ve 1958 yılında inşa edilen bir cezaavidir. 2400 m² üzerine kurulmuş olan cezaevi 4 koğuştan oluşmaktadır ve tam 61 yıl cezaevi olarak hizmet vermiştir (İncesu, 2020).

Şekil 40. İslahiye Cezaevi Konum

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/%C4%B0slahiye+%C4%B0l%C3%A7e+Halk+K%C3%BCt%C3%BCphanesi/@37.0249695,36.6346374,213m/data=!3m1!1e3!4m6!3m5!1s0x152e55bc5999225f:0x22bbd1498a90c175!8m2!3d37.0250013!4d36.6345681!16s%2Fg%2F113hvy5td?entry=ttu>
E.T: 30.08.2023

Yeni cezaevi yapıldığı için kapatılması uygun görülen cezaevi yıllarca bulunduğu bölgede yaşayanların hafızalarında yer etmiştir ve yapıldığı yıllarda küçük bir Güneydoğu kasabası olan İslâhiye için de büyük bir ihtiyaç olan yeni adı ile İslâhiye Sabiha – Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesi'ne çevrilmiştir (İncesu, 2020).

Şekil 41. İslâhiye Cezaevi Geçmiş ve Günümüz

Kaynak: 61 Yıllık Cezaevi Kütüphane oldu, Son Kale İzmir, 2021, <https://www.sonkaleizmir.com/haber/61-yillik-cezaevi-kutuphane-oldu/92984> E.T:30.08.2023

Şekil 42. İslahiye Cezaevi Hafıza Koruma Odası

Kaynak: 61 Yıllık Cezaevi Kütüphane oldu, Son Kale İzmir,2021,
<https://www.sonkaleizmir.com/haber/61-yillik-cezaevi-kutuphane-oldu/92984> E.T:30.08.2023

Şekil 43. İslahiye Sabiha – Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesi

Kaynak: İslahiye’de Cezaevi Kütüphaneye Dönüştürüldü, Altsayfa, 2020,
<https://altsayfa.com/islahiye-de-cezaevi-kutuphaneye-donusturuldu/> E.T:30.08.2023

Şekil 44. İslahiye Sabiha – Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesi

Kaynak: İslahiye’de Cezaevi Kütüphaneye Dönüştürüldü, Altsayfa, 2020, <https://altsayfa.com/islahiye-de-cezaevi-kutuphaneye-donusturuldu/> E.T:30.08.2023

Kütüphaneye dönüşümü sırasında büyük onarım ve değişikliğe uğrayan yapının dış cephesinin orijinaline yakın bir şekilde onarıldığı gözükmemektedir. Sadece 1 odası cezaevi hafızasını yitirmemek için muhafaza edilmiş olsa dahi (Şekil 41) iç mekânda yapılan onarımın yapının tarihini tamamen yok ettiği de Şekil 42 ve 43’te de görülebildiği üzere tavan, yer ve duvarlarda da görülmektedir. Bu sebeple yapının eskilik değerini tamamen yitirdiğini ve tarihi değerini ise sadece dış cephede yaşatmaya çalıştığı ve aynı zaman da amaçlanmış anımsatma değerine dış cephede sahip olsa da iç mekânda sahip olmadığını söyleyebilmekteyiz.

1.1.10. Muş Bulanık Cezaevi

Muş’un Bulanık ilçesi Cumhuriyet mahallesinde bulunan Bulanık Cezaevi’nin mimarı bilinmemekle birlikte 1960 yılında inşa edilmiştir. Adalet Bakanlığı’nın 2009 yılında ilçelerdeki cezaevleri kapatma kararı ile aynı yıl boşaltılan cezaevi uzun yıllar boş bir şekilde bırakılmıştır (Maral, 2021).

Şekil 45. Bulanık Cezaevi Konumu

Kaynak:<https://www.google.com/maps/@38.7259654,41.5117038,225m/data=!3m1!1e3?entry=ttu> E.T: 22.07.2023

50 yıl boyunca cezaevi olarak hizmet eden yapının metruk durumu sebebi ile oldukça yıpranmış olduğu görülmektedir. Başlatılan restorasyon çalışmaları ile kütüphane olması amaçlanan yapının yıkılmak yerine halka ve özellikle gençlere hizmet etmesi amaçlanmıştır. Aslına uygun olarak onarılması amaçlanmış olan yapının taş duvarları korunmaya çalışılmış ve onarımı yapılmıştır (Maral,2020). Her ne kadar onarım sırasında binanın yıkılmış taşları yeniden değerlendirilip kullanılmış olsa da orijinalinden oldukça uzak olduğu ve tarihi dokusunu kaybettiği de görülmektedir. Binanın çatısının ahşap ve tek parça olması binaya yeni eklemelerin yapıldığını da göstermektedir. Döşemede beyaz granit malzeme kullanılmış olması, restorasyon esnasında döşemenin de değiştirildiğini düşündürmektedir. Aynı zamanda binanın ilk yapım ölçülerine göre 3 metre daha genişletilmiştir. Bu bağlamda yapının eskilik değerine sahip olmadığını, tarihi değer taşıdığını fakat sadece amaçlanmış anımsatma değerine sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Şekil 46. Bulanık Cezaevi Ön Cephe Restorasyon Öncesi

Kaynak: Bulanık Belediyesi, “Eski Cezaevi Halk Kütüphanesine Dönüştürülmesinin Ardından Öğrenciler Çalışmalarına Başladı”, 2020, <http://www.bulanik.bel.tr/eski-cezaevi-halk-kutuphanesine-donusturulmesinin-ardindan-ogrenciler-calismalarina-basladi> E.T: 22.07.2023

Şekil 47. Bulanık Cezaevi Ön Cephe Restorasyon Sonrası

Kaynak: Bulanık Belediyesi, “Eski Cezaevi Halk Kütüphanesine Dönüştürülmesinin Ardından Öğrenciler Çalışmalarına Başladı”, 2020, <http://www.bulanik.bel.tr/eski-cezaevi-halk-kutuphanesine-donusturulmesinin-ardindan-ogrenciler-calismalarina-basladi> E.T: 22.07.2023

Şekil 48. Muş Bulanık Cezaevi İç Mekân Tavan ve Yer Döşemesi

Kaynak: Bulanık Belediyesi, “Eski Cezaevi Halk Kütüphanesine Dönüştürülmesinin Ardından Öğrenciler Çalışmalarına Başladı”, 2020, <http://www.bulanik.bel.tr/eski-cezaevi-halk-kutuphanesine-donusturulmesinin-ardindan-ogrenciler-calismalarina-basladi> E.T: 22.07.2023

1.2. Değerler Teorisi Açısından Cezaevi Yapılarının Değerlendirilmesi

Riegl'in değer kuramına göre değerlendirildiğinde, örnekleme konu olan tüm ceza evi yapılarının tarihi değere ve amaçlanmış anımsatma değerine sahip olduğunu görülmektedir. Eskilik değerine sahip olan Yedikule Zindanları, Sinop Cezaevi, Eski Datça Cezaevi, İngiliz Karakolu, Şile Cezaevi ve Muş Bulanık Cezaevi dışında Fransız Hapishanesi'nin dış cephede eskilik değerini yitirdiğini fakat iç mekanda koruduğunu, Ulucanlar Cezaevi'nin ise iç ve dış mekânda yer yer eskilik değerini kaybettiğini fakat özellikle koğuşlarda koruduğunu, Gaziantep İslahiye Cezaevi'nin de dış mekanda tarihi değerini koruduğunu fakat yapılan restorasyon çalışması sonrasında eskilik değerini iç mekanda tamamen yitirdiğini görmekteyiz. Sultanahmet Cezaevi'nin ise iç ve dış cephede tarihi değerini yitirdiği de görülmektedir.

Riegl, değerler kavramının ikinci bölümü olan güncel değerler kavramı olan kullanım değeri ve sanat değeri (yenilik ve göreceli) olarak ele alacak olursak, kullanım değeri ayırt etmeksizin tüm yapılarda mevcuttur (Atay, 2016) ve tabloda da görüldüğü üzere (Bkz. Tablo 3) tüm yapıların kullanım değerine sahip olduğunu görmekteyiz. Riegl sanat değeri olan yenilik değeri kavramında bir yapının yıpranmışlık izlerinde arındırılmış olması ve restorasyondan geçmesinin yapıya ya da anıta yenilik değeri eklediğini vurgulamaktadır (Atay, 2016). Bu sebeple Yedikule Zindanları ve Sinop Kalesi Cezaevi'nin yenilik değeri taşımadığı, aynı zamanda İngiliz Karakolu, Şile Cezaevi ve Muş Bulanık Cezaevi'nin de restorasyon sonrası yenilik değerini taşımadığını ziyaretçisine hissettirmektedir. Fransız Hapishanesi'nin ise sadece dış cephede yenilik değerine sahip olduğu, Ulucanlar Cezaevi'ne de yapılan restorasyon sonrası bazı bölümlerinde gözle görülür bir yenilik değeri eklendiği ve aynı zaman da Gaziantep İslâhiye Cezaevi'nin de iç mekânda tamamen yenilik değerine sahip olduğunu görmekteyiz (Bkz. Tablo 3).

Son olarak göreceli sanat değeri ise isminden de anlaşılacağı gibi göreceli bir kavramdır ve Kunstwollen tarafından tayin edilmektedir (Atay, 2016) ve restorasyon sonrası kişiden kişiye değişim göstermektedir. Bu sebeple yenilik değerine sahip olmayan Yedikule Zindanları ve Sinop Cezaevi dışındaki tüm cezaevi yapılarının göreceli sanat değerine sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Yeniden İşlevlendirilen Cezaevleri ve Değerler tablosu

		ANIMSATMA DEĞERLERİ			GÜNCEL DEĞERLER		
KAPANAN CEZAEVİ	YAPIM YILI	ESKİLİK DEĞERİ	TARİHİ DEĞER	AMAÇLANMIŞ ANIMSATMA DEĞERİ	KULLANIM DEĞERİ	SANAT DEĞERİ YENİLİK DEĞERİ	SANAT DEĞERİ GÖRECELİ SANAT DEĞERİ
YEDİKULE ZİNDANLARI	M.S.439	●	●	●	●	○	○
SİNOP CEZAEVİ	1568	●	●	●	●	○	○
FRANSIZ HAPİSHANESİ	1800	●	●	●	●	●	●
ESKİ DATÇA CEZAEVİ	1901	○	●	●	●	●	●
İNGİLİZ KARAKOLU	1904	●	●	●	●	○	●
SULTANAHMET CEZAEVİ	1918	○	●	●	●	●	●
ULUCANLAR CEZAEVİ	1925	●	●	●	●	●	●
ŞİLE CEZAEVİ	1950	●	●	●	●	○	●
GAZİANTEP İSLAHİYE CEZAEVİ	1958	●	●	●	●	●	●
MUŞ BULANIK CEZAEVİ	1960	●	●	●	●	○	●

● VAR ● DIŞ ÇEPHEDE ya da İÇ MEKANDA VAR ○ YOK

SONUÇ

Alois Riegl 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan koruma kuramlarının oluşmasına, geliştirilmesine ve farklı açılarından tartışılmasına önayak olan bir sanat tarihçisidir. Koruma kavramını nispeten daha sınırlı çerçeveler içinde ele alan çağdaşlarından farklı olarak Riegl, değerler teorisini geliştirerek çok erken bir dönemde daha esnek ve geliştirilmeye açık bir teori üretmiştir. Bu çalışma Riegl'nin bu tavrının modernitenin kendi doğasında bulunan ikili yapısını uzlaştırma çabasından kaynaklandığını savunmuştur. Hem yüzyıl dönemi Viyana'sının sanat tarihi ortamında bu anlamda arayışların olması, hem de Riegl'in farklı alanlara yayılan çalışmaları onun koruma alanına geniş bir perspektiften bakmasına sebep olmuş gibi görünmektedir. Modernitenin kendi bünyesinde barındırdığı bir yandan Aydınlanma düşüncesinin getirdiği rasyonel bir sistem oluşturma isteği, diğer yandan modernleşme sürecini tüm karmaşıklığı ve çelişkileri ile kabul etme anlayışı Riegl'in değerler teorisinde birleşmiştir. Riegl değerler teorisi ile bir sistem kurarken, aynı zamanda birbiriyle yeri geldiğinde çelişen değerleri tanımlayarak tekil örnekler için bir alan açmıştır.

Tarihi anıtın kendisi Riegl için hep ön plandadır ve asıl değerli olan, zamanın bu nesne üzerinde bıraktığı izlerdir. Bu anlamda Riegl'in "eskilik değeri," diğer değerlerin arasında ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Eskilik değeri aynı zamanda Riegl'in yirminci yüzyılda koruma alanında gerçekleşen tartışmaları en fazla etkileyen ve tüzüklerde de karşılığını bulmuş olan bir kavramdır. Riegl'in teorileri koruma pratiğinde uygulanabilen, neyi nasıl koruyacağımız sorularına cevap üreten söylemlerdir. Bu yüzden onun 1903 tarihli "Modern Anıt Kültü" metni, üzerinden yüzyıldan fazla süre geçmesine rağmen koruma çalışmalarında hala tartışılan önemli bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Riegl'in değerler teorisinin ortaya koyduğu diğer önemli bir konu ise sadece simgesel değere sahip tarihi yapıların değil, zamanının gündelik eserlerinin dahi korunmaya değer olabileceği çıkarımıdır. Modern mimarlık mirasının korunması çalışmaları da bu çerçevede değerlendirilebilir. Diğer bir yandan kentleri daha dirençli (*resilient cities*) hale nasıl getirebiliriz tartışmalarının yapıldığı günümüzde, yeni yapı

yapmak yerine atıl durumdaki yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile kent dokusuna entegre edilmesi konusu önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede önceleri korumaya değer görülmeyen yapılar günümüzde daha farklı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla Riegl'in teorisi bu tür uygulamaların gerekçelerini ortaya koyması açısından ve günümüze uyarlanabilecek yeni değerlerin üretilmesi açısından da önemlidir. Riegl'in değerler teorisinin koruma kuramının sınırlarını genişlettiği söylenebilir.

Bu çalışmada Riegl'in "Modern Anıt Kültü" metninde ürettiği değerler çerçevesinde Türkiye'de yeniden işlevlendirilen 10 cezaevi yapısı analiz edilmiştir. Bu yapıların hepsi çok önemli ya da simgesel değere sahip olmakla birlikte, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı seçilmişlerdir. Toplumsal bellekteki yerleri, kentin gelişimine göre konumlarının merkeze yerleşmesi, kamusalılığı barındıran işlevlere dönüştürülmeye uygun ölçekleri bu yapıları korumaya ve yeniden işlevlendirmeye değer kılmıştır. Çalışmada koruma ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde bu yapıların var olan değerlerinin ne ölçüde korunduğu ortaya konmuştur.

Yapılan analizler sonrasında farklı zamanlara ait 10 cezaevi yapısının, değerler teorisi açısından bakıldığında, tarihi değerlerini korumakla birlikte, eskilik değerinin her yapıda korunmadığı görülmüştür. Yapının sadece restorasyonu açısından değil, işlevine dair tarihsel izlerin dahi Eski Datça Cezaevi ve Sultanahmet Cezaevi gibi örneklerde yok sayıldığı görülmüştür. Ya da bazı yapılarda yapının sadece dışının tarihi değer barındırdığı fakat iç mekânda geçmişe dair tüm izlerin silindiği görülmüştür. Toplumsal bellekte önemli yere sahip, bir dönemin siyaset tarihinde de adı geçen bu yapıların tarihsel, kültürel, toplumsal ve fiziksel açıların hepsi göz önünde bulundurularak korunmasının önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de âtıl durumda bulunan 378 hapisane yapısının gelecekte gerçekleşme potansiyeli olan koruma ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde değerler teorisinin göz önüne alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Yapıların tarihsel süreç içinde üretmiş oldukları çok katmanlı değerlerin yapıların yenilenmeleri sürecinde dikkate alınması ve buna göre projelerin gerçekleştirilmesi gerekliliği çıkarılan diğer bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

- Ababe, A., H., Gatisto, M., M., (2023) The conservation and preservation challenges and threats in the development of cultural heritage: The case of the Kawo Amado Kella Defensive Wall (KAKDW) in Wolaita, Southern Ethiopia, CePress, 1-2.
- Ahmer,C., (2020). Riegl's 'Modern Cult Of Monuments' As A Theory Underpinning Practical Conservation And Restoration Work, Journal of Architectural Conservation: 1-16.
- Akkuş, Z., Efe, T., (2014). Tarihsel ve Kültürel Çevrenin Korunması Bakımından Türkiye ve İtalya'daki Kolluğun Görev ve Yetkileri, 316.
- Apaydın, B., (2013). Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekânsal Dönüşümlerinin Analizi: Four Seasons Oteli- Sultanahmet Cezaevi Örneği, Tasarım Kuram Dergisi, Sayı 15, İstanbul, 74-88.
- Apaydın, B., (2019). Palimpsest Kavramı Ve Mekânsal Dönüşüm, 92.
- Armağan, D., (2022), Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Türkiye ve İtalya'daki Kolluğun Görev ve Yetkileri, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 10.
- Atay, F., (2016). Aloïs Riegl'in Tarihi Anıtlar Kuramı ve Modern Kült Olarak Anıtlar, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi. 2016, sayı, 16, 21-26.
- Aydın, F., (2019). Tarihi Yapıların Korunmasına Dair Yasa, Mevzuat Ve Uluslararası Anlaşmaların Türkiye Ve Farklı Ülkelerde İncelenmesi Ve Türkiye'deki Tarihi Yapı Koruma Yaklaşımının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, 4-18.
- Berman, M., (1982). "Modernity: Yesterday, Today and Tomorrow," in All That Is Solid Melts into Air (New York: Penguin Books): 15-36.
- Calinescu, M., (1987). Five Faces of Modernity, Durham, Duke University Press, 13-20.

- Centel, N., (2020). Cezanın Amacı ve Belirlenmesi, 341.
- Cordileone, D., R., (2014). Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography, London and New York, Routledge, 6-274.
- Çakır, H., (2015). Tarihi Yapılarda Mekansal Bellek ve İç Mekân İlişkisinin İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 91.
- Çavuş, M., (2020) Korumada otantiklik: Ceza evlerinin yeniden işlevlendirilmesi, Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 33-35.
- Çetinkaya, Ç., (2015) Mekanların Görsel Algı Değerlendirilmesi: İzmir Tarihi Havagazı Fabrikası, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 19.
- Erder, C., (1977) Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır, O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Dergisi Cilt 3, Sayı 2, 173.
- Frisby, D., (2014) “Analysing Modernity,” in Tracing Modernity: Manifestations of the Modern in Architecture and the City, eds. Mari Hvattum and Christian Hermansen, New York, Routledge, 4.
- Heidegger, M., (1996) “Question Concerning Technology,” in Basic Writings, ed. David Farrell Krell, London, Routledge, 322.
- Heynen, H., (1999) Architecture and Modernity (Cambridge MA, USA: MIT Press,), 8-9.
- Horkheimer, M., Adorno, T., M., (1990) “The Concept of Enlightenment,” in Dialectic of Enlightenment, trans. John Cumming, New York: Continuum Publishing Company, 3.
- İslami, S., G., Dehghan, D., Naeini, H., S., (2016) A Model Development to Adaptive Reuse of Iranian Qajar Houses: An Approach to Sociocultural Concept(A Case: Nasir Al-Din Mirza House), University of Tehran, Tehran, Iran, 3.

- Jubeh, N., (2019) Architecture as a source for Historical Documentation the Use of Palestine Built Heritage as a Research Tool, Birzeit University Palestine, 51.
- Lourenço, P., B., (2013) Conservation Of Cultural Heritage Buildings: Methodology And Application To Case Studies. University of Minho, Portugal, 104 .
- Kaderli, L., 2014. Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi, Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, Sayı 12, 30.
- Kılıç, E., C., (2015). Tarihi Yapılar İçin Yeniden İşlevlendirme Kriterleri ve Ali Paşa Hanı Örnekleme. İstanbul Teknik Üniversitesi, İç Mimari Tasarım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 3.
- Korkut, E., (2019) Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Sultanahmet Cezaevi Örneği, İstanbul Aydın Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 49.
- Kutlu, Z., (2021) The İntangible Within Tangible: Conservation Of Architectural Heritage As A Locus Of Memory, The Case Of Ankara Ulucanlar Prison, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Mehr, S., Y., (2019) Analysis of 19th and 20th Century Conservation Key Theories in Relation to Contemporary Adaptive Reuse of Heritage Buildings, Heritage Yayınları, 921.
- Mehr, S., Y., (2019) Analysis of 19th and 20th Century Conservation Key Theories in Relation to Contemporary Adaptive Reuse of Heritage Buildings.
- Nora, P., (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations, 26, 7–24.
- Okyay, G., G., (2015) Kültürel Değerlerin Korunmasının ve Sürdürülebilirliğinin Güncel Kavramlar Doğrultusunda İrdelenmesi: Karaköy-Tophane Bölgesi Örneği, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Özaslan, N., (2010), Mimari Koruma Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi, Mimari Korumada Güncel Konular, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2-16.
- Özedirne, M., (2020) Korumada Otantiklik: Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 18-97.
- Öztürk, A., (2022) Mekân-Duyu-Duygu Düzleminde Hafıza Mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Plevoets, B., Cleempoel, K., (2013) Adaptive Reuse As An Emerging Discipline: An Historic Survey, Hasselt University, 1-6.
- Polat, M., (2019) Anıtlar ve Anma Mekanlarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler, Megaron, 14, 1, 52.
- Saraç, Ö., (2018) Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirliğe Etki eden Çekici Faktörler, Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 29, Sayı 2, 152.
- Spina, L., D., Carbonara, S., Stefano, D., Vignianisi, A., (2023) Circular Evaluation for Ranking Adaptive Reuse Strategies for Abandoned Industrial Heritage in Vulnerable Contexts, Buildings 13, 2.
- Yılmaz, C., (2009) Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı 22, 8.

Kitaplar

- Ceylan, E., Alois Riegl Modern Anıt Kültü Doğası ve Kökeni, Arketon Yayınları, İstanbul, 2022.
- Descartes, R., Yöntem Üzerine Konuşmalar, Ankara, Alter Yayıncılık, 2019, 4-10.
- Feilden, B., M., Jokilehto, J., Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, 1998, 51.

Gubser, M., Time's Visible Surface: Alois Riegl and the Discourse on History and Temporalityin Fin-de-Siècle Vienna, (Detroit: Wayne State University Press, 2006, 4.

Hegel, G., W., F., Phenomenology of Spirit, Çev. A.V.Miller, Oxford, 2004.

Heynen, H., Architecture and Modernity, Cambridge MA, USA: MIT Press, 1999, 8-9.

Morton, W., B.,Standards for Rehabilitation & Guidelines for Rehabilitating Historic Buildings, 1992, 63.

Theodore, H., M., Preservation of Modern Architecture.3_2008, 57.

Zeren, M., T., Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu, Yalin Yayıncılık, 2019, 17-23.

Zerner, H., Alois Riegl: Art, Value, and Historicism, Daedalus, 1976, 176.

İnternet Kaynakları

Abmarestorasyon, İstanbul Fransız Hapishanesi Bakım Onarım İşİ, 2018, <https://www.abmarestorasyon.com/portfolio/1315/> E.T:07.08.2023

Alyanak, M., Zamana Meydan Okuyan Yedikule Hisarı'nda Restorasyon Çalışmaları Sürüyor, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/zamana-meydan-okuyan-yedikule-hisarinda-restorasyon-calismalari-suruyor/2259211> E.T:16.07.2023

Çetin, İ., C., Mimari Değerleri Koruma Üzerine: Venedik Pamuk Fabrikası Örneği, 2021,<http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/3191/Mimari%20Değerleri%20Koruma%20üzerine%20Venedik%20Pamuk%20Fabrikası%20örneği%5b%231048306%5d-2159065.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , 271-273, E.T: 14.07.2023

- Ersin, K., Galata'da Bir Eski Hapishanede Akşam Yemeği; Galata Evi
<https://www.seturday.com/gurme/galatada-bir-eski-hapishanede-aksam-yemegi-galata-evi> E.T: 27.08.2023
- Genim, S., Yedikule Hisarı, 2020, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Yedikule Hisarı,
<https://www.turing.org.tr/turing-haberleri/yedikule-hisari/> E.T:18.08.2023
- İncesu, E., İslahiye Sabiha – Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesi, 2020,
<https://gezginnerede.com/genel/i%CC%87slahiye-sabiha-aziz-bali-i%CC%87lce-halk-kutuphanesi/> 30.08.2023
- İstanbul Gezilecek Yerler, Fatih Gezilecek Yerler, Eminönü Gezilecek Yerler, Fransız Hapishanesi, <https://www.neredekal.com/fransiz-hapishanesi-gezilecek-yer-detay/> E.T:06.08.2023
- İstanbul İçin Gün Bu Gündür İlk Rota Cankurtaran, 2014,
<http://gezginhayta.blogspot.com/2014/01/gun-gun-istanbul-ilk-rota-cankurtaran.html> , E.T:11.09.2023
- İstanbul'u Dinliyoruz 6: Yedikule'nin Çılgıkları, 2022
<https://www.absurdizi.com/istanbulu-dinliyoruz-6-yedikulenin-cigliklari/> E.T:19.08.2023
- Kaya, D., Yedikule Zindanları: Çılgıkların Yükseldiği Yer,
<https://iyikigormusum.com/yedikule-zindanlari-cigliklarin-yukseldigi-yer> E.T:22.08.2023
- Köse, P., Emlak Kulisi, Datça'daki Tarihi Cezaevi Müze Olacak, 2019,
<https://emlakkulisi.com/datcadaki-tarihi-cezaevi-muze-olacak/624104> E.T:13.08.2023
- Lourenço, P., B., The ICOMOS Methodology For Conservation Of Cultural Heritage Buildings: Concepts, Research And Application To Case Studies, 2014,
<https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/31187/1/The%20ICO>

MOS%20methodology%20for%20conservation%20of%20cultural%20heritage.pdf E.T:02.07.2023

Oppio, A., Bottero, M., Ranking of Adaptive Reuse Strategies for Abandoned Industrial Heritage in Vulnerable Contexts: A Multiple Criteria Decision Aiding Approach, 2019, https://www.researchgate.net/publication/330891911_Ranking_of_Adaptive_Reuse_Strategies_for_Abandoned_Industrial_Heritage_in_Vulnerable_Contexts_A_Multiple_Criteria_Decision_Aiding_Approach E.T:03.08.2023

Özsavaşçı, A., Özçelik, Y., Sinop Kalesi İçinde Sinop Cezaevi Bilgileri ve Tarihi, 2023, <https://www.yollardan.com/tarihi-sinop-cezaevi-bilgileri/> E.T: 22.07.2023

Sanatın Yolculuğu, Bizans Sanatları, Osmanlı, Yedikule, 2020, <https://www.sanatin Yolculugu.com/yedikule/> , E.T: 19.08.2023

Tarihî Sinop Cezaevi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Tarih%C3%AE_Sinop_Cezaevi , E.T:11.09.2023

Turan, E., Eski Datça Cezaevi, Demokrasi Evi Olacak, 2021, https://kisadalga.net/haber/detay/eski-datca-cezaevi-demokrasi-evi-olacak_14215 E.T:13.08.2023

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Yedikule Hisarı, <https://www.turing.org.tr/turing-haberleri/yedikule-hisari/> E.T:18.08.2023

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, Online Edition. <https://population.un.org/wup/> E.T:11.09.2023

Vikipedi, Fransız Hapishanesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Frans%C4%B1z_Hapishanesi , E.T:06.08.2023

Vikipedi, Sultanahmet Cezaevi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sultanahmet_Cezaevi, E.T:11.09.2023

Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sultanahmet_Cezaevi#:~:text=hizmet%20vermeye%20ba%C5%9Flad%C4%B1.,Mimari,bezemesine%20%C3%B6nem%20overildi%C4%9Fi%20dikkat%20%C3%A7eker. E.T:21.07.2023

Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ulucanlar_Cezaevi_M%C3%BCzesi#:~:text=Cezaevinde%3B%20%C3%BCneyt%20Arcay%C3%BCrek%2C%20Mahmut%20Al%C4%B1nak,%C3%BCnl%C3%BC%20tutuklu%20ve%20mahk%C3%BBm%20kald%C4%B1 E.T:15.08.2023

Web Archive, 2003, İstanbul'da bir Fransız hapishanesi, <https://web.archive.org/web/20220609011200/https://v3.arkitera.com/v1/haberler/2003/07/16/hapishane.htm> E.T:06.08.2023

Yaşam İzi, Hapishanede Kırım Ezgileri, 2016, <http://yasamizi.blogspot.com/2016/11/hapishanede-krm-ezgileri.html> , E.T:11.09.2023

Yedikule Zindanları Akibetini Bekliyor, 2018, <https://www.ihha.com.tr/haber-yedikule-zindanlari-akibetini-bekliyor-752555>, E.T:11.09.2023

İnternet/ Kurum

Cengizhan, A., <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/3573/tur> E.T:14.08.2023

Cultural Heritage Policy Documents, https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters.html#1990 E.T:14.07.2023

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
E.T:08.07.2023

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/38970,kultur-ve-doga-varliklarimiz.pdf?0>
E.T:30.06.2023

La Charte d'Athenes Paris, 1943 <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/turkce/1933-Atina-tuzugu.pdf> E.T:05.07.2023

Mimarlar Odası, Ulucanlar, <http://www.mimarlarodasiankara.org/ulucanlar/tarih.html> E.T:15.08.2023

Revista ALCONPAT, Cilt 3, Sayı 2, 2013, 104 <https://www.redalyc.org/pdf/4276/427639592002.pdf> E.T:01.07.2023

Saraç, Ö., Tanrıseven, C., <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582252> E.T:14.08.2023

Whole Building Design Guide, 2023, <https://www.wbdg.org/design-objectives/historic-preservation> E.T:02.07.2023

Gazete

Anka, *Sultanahmet Cezaevi'ni Örnek Gösterdiler*, 2007, <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/sultanahmet-cezaevini-ornek-gosterdiler-h10082.html> E.T:01.08.2023

Cnn Türk, *Şile Nerede, Nasıl Gidilir? Şile Gezilecek Yerler Nelerdir?* 2023, <https://www.cnnturk.com/seyahat/sile-nerede-nasil-gidilir-sile-gezilecek-yerler-nelerdir> E.T:18.08.2023

Çil, M., Datça'ya 3 Bin Eserlik Kütüphane, CNN Türk, <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/mugla/datca/datcaya-3-bin-eserlik-kutuphane-1710981> E.T:17.08.2023

Habertürk, *50 Yıl Cezaevi Olarak Kullanılan Taş Bina Kütüphane Oluyor*, 2020, <https://www.haberturk.com/mus-haberleri/78611971-50-yil-cezaevi-olarak-kullanilan-tas-bina-kutuphane-oluyor> E.T:20.08.2023

İhlas Haber Ajansı, Bülent Ecevit'in Mahkumiyetini Çekmek İstedığı Cezaevi Demokrasi Müzesine Dönüştürüldü Datça'da 'Kavakdibi Demokrasi Evi'

Açıldı, 2021, <https://www.haberturk.com/mugla-haberleri/91538752-bulent-ecevitin-mahkumiyetini-cekme-istedigi-cezaevi-demokrasi-muzesine>
E.T:13.08.2023

Milliyet, *49 Yıl Cezaevi Olarak Kullanılıyordu, Kütüphaneye Dönüştürüldü*,
<https://www.milliyet.com.tr/galeri/49-yil-cezaevi-olarak-kullanildi-simdi-kutuphaneye-donusturuldu-6582655/2> E.T:20.08.2023

Son Saat, *Şile Yüzyıl Hazırlıklarında Son Yaklaşıyor*, 2023,
<https://www.sonsaat.com.tr/haber/14198084/sile-100-yil-hazirliklarinda-son-yaklasiyor> E.T:18.08.2023

Şile Aktüel, *Şile’de Gençler İçin Neler Yapılıyor?* 2022,
<https://www.sileaktuel.com/silede-gencler-icin-neler-yapiliyor/>
E.T:19.08.2023

Ülker, A., Yeni Asır Gazetesi, Türkiye’nin En Küçük Cezaevi Demokrasi Müzesi Oluyor, 2021, <https://www.yeniasir.com.tr/politika/2021/04/24/turkiyenin-en-kucuk-cezaevi-demokrasi-muzesi-oluyor> E.T:13.08.2023